วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2569)
Vol.2 No.1 ((January-March, 2026)

ISSN 3088-2478 (Online)

098 5865276
ID: artit10111
a.sunlight.journal@gmail.com
https://so16.tci-thaijo.org/index.php/RLHT

วารสารอาร์แสง ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2569)

ISSN 3088-2478 (Online)

กองบรรณาธิการ

- **บรรณาธิการ**

  ดร.อาทิตย์ แสงเฉวก

- **กองบรรณาธิการ (Editorial Board)**

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัญญา เคณาภูมิ	: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุเทณ วัชรชิโนรส	: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
ดร.ชูเกียรติ ผลาผล	: มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
ดร.สมนึก นาห้วยทราย	: มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

เกี่ยวกับวารสารอาร์แสง

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ : วารสารอาร์แสง (R LIGHT JOURNAL) มีนโยบายรับตีพิมพ์บทความด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมศาสตร์ พระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์

กระบวนการพิจารณาบทความ : บทความที่เผยแพร่จะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิจะไม่ทราบข้อมูลของผู้ส่งบทความ

ประเภทของบทความ :

1. บทความวิจัย
2. บทความวิชาการ
3. บทวิจารณ์หนังสือ

ภาษาที่รับตีพิมพ์ : ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

กำหนดการออกเผยแพร่วารสาร :

วารสารกำหนดวงรอบการเผยแพร่ 4 ฉบับต่อปี ดังนี้

ฉบับที่ 1 มกราคม – มีนาคม, ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม – กันยายน, ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม

การติดต่อประสานงานและส่งบทความเผยแพร่ :

1. สอบถามรายละเอียดเบื้องต้น เช่น รอบการเผยแพร่ หนังสือตอบรับการตีพิมพ์ เป็นต้น

โทร. 098 5865276 , ID : artit10111

2. คำแนะนำสำหรับผู้เขียน
3. เทมเพลตบทความวิจัย
4. เทมเพลตบทความวิชาการ
5. เทมเพลตบทวิจารณ์หนังสือ
6. ลงทะเบียนวารสาร และส่งบทความในวารสาร
7. แบบขอส่งบทความตีพิมพ์
8. ลงทะเบียนส่งบทความ

บทบรรณาธิการ

วารสารอาร์แสง (R LIGHT JOURNAL) เป็นวารสารด้านสังคมศาสตร์ เปิดรับบทความวิชาการ บทความวิจัย รวมทั้งบทวิจารณ์หนังสือ เปิดรับตีพิมพ์เผยแพร่บทความด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ สังคมศาสตร์ พระพุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และสหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์ กำหนดเผยแพร่ปีละ 4 ฉบับ โดยบทความที่ส่งมาตีพิมพ์เผยแพร่กับวารสารจะได้รับการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 2 ท่าน วารสารฉบับนี้เป็นวารสารปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม 2569) เป็นฉบับที่หนึ่ง ของปี 2569 ตีพิมพ์บทความทั้งสิ้นจำนวน 5 บทความ

วารสารขออนุโมทนาและขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ส่งบทความมาตีพิมพ์เผยแพร่กับทางวารสาร ตลอดถึงเครือข่ายด้านวิชาการ โดยเฉพาะสายการศึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้อนุเคราะห์ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อผู้เขียนบทความและวารสารด้วยดีเสมอมา วารสารรู้สึกเป็นเกียรติและมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการได้พัฒนาศักยภาพด้านวิชาการของผู้เผยแพร่บทความ และมีความมุ่งมั่นตั้งใจอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพบทความให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป ขออนุโมทนาและขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ดร.อาทิตย์ แสงเฉวก

บรรณาธิการวารสารอาร์แสง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทความวิชาการ	
ทิศทางนโยบายการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย : วิเคราะห์ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 *ปัทมพร บรรพลา*	121
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก *กานต์พิชชา พันธะบัวศรี*	131
การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะแบบองค์รวม: แนวทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น *ชนิตา โลหะภากร*	140
แนวทางการป้องกันการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ *รัฐวดี สมจิตร*	151
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่า : การต่อรองทางอุดมการณ์ ในยุคหลังรัฐประหาร 2557 *ศักดินนท์ อัตถาหาร*	161

บทความวิชาการ

ทิศทางนโยบายการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย : วิเคราะห์ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13

DEVELOPMENT POLICY DIRECTIONS FOR REDUCING SOCIAL INEQUALITY IN THAILAND: AN ANALYSIS OF THE THIRTEENTH NATIONAL ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT PLAN

ปัทมพร บรรพลา
Pattamaporn Banpala
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง
MahamakutBuddhist University Srilanchang Campus
E-mail: Pattamaporn.Ban@student.mbu.ac.th

วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

วันที่รับบทความ: 3 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 26 มกราคม 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 27 มกราคม 2569
Received: January 3, 2026; Revised: January 26, 2026; Accepted: January 27, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “ทิศทางนโยบายการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย:วิเคราะห์ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวทางและทิศทางนโยบายการพัฒนาของประเทศไทยในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ภายใต้กรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ซึ่งเป็นแผนพัฒนาระดับชาติที่กำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงปี พ.ศ. 2566–2570 โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 เอกสารนโยบายของภาครัฐ รายงานทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์แนวคิด เป้าหมาย และกลไกเชิงนโยบายที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสมดุล ความยั่งยืน และการกระจายโอกาสอย่างทั่วถึง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และเชิงพื้นที่ ผ่านการพัฒนาทุนมนุษย์ การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการยกระดับระบบสวัสดิการสังคมให้ครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม นอกจากนี้ แผนดังกล่าวยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่และการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อลดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบท

การดำเนินนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ เช่น โครงสร้างเศรษฐกิจที่มีความไม่สมดุล การกระจุกตัวของทรัพยากรและอำนาจการตัดสินใจเชิงนโยบาย รวมถึงข้อจำกัดด้านกลไกการบริหารจัดการของรัฐ ดังนั้น การลดความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ตลอดจนการกำหนดนโยบายสาธารณะที่คำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ผลการศึกษานี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจทิศทางการพัฒนาของประเทศไทย และเป็นข้อมูลประกอบการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคและการพัฒนาที่ครอบคลุมในสังคมไทยต่อไป

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำ, แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13, ความยากจนข้ามรุ่น, นโยบายสาธารณะ

Abstract

This academic article entitled “Development Policy Directions for Reducing Social Inequality in Thailand: An Analysis of the Thirteenth National Economic and Social Development Plan” aims to examine the development policy directions of Thailand in addressing social inequality under the framework of the Thirteenth National Economic and Social Development Plan, which serves as a national development guideline for the period 2023–2027. The study employs documentary research by analyzing policy documents, the Thirteenth National Economic and Social Development Plan, academic publications, and related research studies in order to examine the conceptual foundations, policy objectives, and strategic mechanisms designed to reduce inequality in Thai society.

The findings indicate that the Thirteenth National Economic and Social Development Plan emphasizes balanced, inclusive, and sustainable development. The plan prioritizes the reduction of inequality across multiple dimensions, including economic, social, and regional disparities. Key policy directions include human capital development, the expansion of economic opportunities, the strengthening of grassroots economic systems, and the enhancement of comprehensive social welfare programs aimed at improving the quality of life for all groups of citizens. Furthermore, the plan promotes regional development and the decentralization of growth in order to reduce disparities between urban and rural areas.

The implementation of policies aimed at reducing inequality still faces several limitations. These include structural imbalances in the economy, the concentration of resources and policy decision-making power, as well as constraints within the administrative and governance mechanisms of the state. Therefore, achieving sustainable inequality reduction requires integrated cooperation among the public sector, private sector, and civil society. It also necessitates the formulation of public policies that concretely emphasize social justice. The findings of this study can serve as a guideline for understanding the direction of Thailand's development and provide supporting information for public policy formulation aimed at promoting social equity and inclusive development in Thai society.

Keywords: Inequality, National Economic and Social Development Plan No. 13, Intergenerational Poverty, Public Policy

บทนำ

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นหนึ่งในประเด็นเชิงโครงสร้างที่สำคัญของการพัฒนาประเทศในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากความแตกต่างด้านรายได้ โอกาสทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงการศึกษา ตลอดจนการเข้าถึงบริการสาธารณะของรัฐ ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและเสถียรภาพของสังคมในระยะยาว หลายประเทศทั่วโลกจึงให้ความสำคัญกับการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มุ่งลดช่องว่างทางสังคมและสร้างโอกาสที่เท่าเทียมให้กับประชาชนทุกกลุ่ม แนวคิดการพัฒนาแบบครอบคลุม (Inclusive Development) และการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) จึงกลายเป็นกรอบสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของรัฐสมัยใหม่

สำหรับประเทศไทย แม้ว่าจะมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา แต่ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมยังคงปรากฏในหลายมิติ ทั้งความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มประชากร ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษา การเข้าถึงบริการสาธารณสุข ตลอดจนความแตกต่างของระดับการพัฒนาระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรและกำหนดนโยบายสาธารณะที่สามารถกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึง

ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับโลก รวมถึงความท้าทายจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลก เทคโนโลยีดิจิทัล และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ประเทศไทยจึงได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ขึ้นเพื่อเป็นกรอบแนวทางในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศในระยะกลาง โดยแผนดังกล่าวมุ่งเน้นการพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และครอบคลุมมากขึ้น พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างโอกาสที่เท่าเทียมในสังคม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 จึงไม่เพียงเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงบทบาทของรัฐในการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำผ่านการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ และการยกระดับระบบสวัสดิการสังคม อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ กลไกการบริหารจัดการของรัฐ และความแตกต่างด้านศักยภาพของพื้นที่

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ทิศทางนโยบายการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยภายใต้กรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 โดยศึกษาถึงแนวคิด เป้าหมาย และกลไกเชิงนโยบายที่รัฐใช้ในการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำ ตลอดจนวิเคราะห์ข้อจำกัดและความท้าทายของการดำเนินนโยบายดังกล่าว เพื่อให้เห็นภาพของบทบาทนโยบายสาธารณะในการสร้างความเสมอภาคและการพัฒนาที่ครอบคลุมในสังคมไทย

1.แนวคิดเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Social Inequality) หมายถึง ภาวะที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมมีการเข้าถึงทรัพยากร โอกาส และอำนาจทางสังคมที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรายได้ การศึกษา การสาธารณสุข การมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ ความเหลื่อมล้ำดังกล่าวมักเกิดจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่กำหนดรูปแบบการกระจายทรัพยากรในสังคม ทำให้บางกลุ่มมีความได้เปรียบมากกว่ากลุ่มอื่น ในเชิงรัฐศาสตร์ ความเหลื่อมล้ำทางสังคมถือเป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐในการจัดสรรทรัพยากร การกำหนดนโยบายสาธารณะ และการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) หากรัฐไม่สามารถจัดการความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมและปัญหาทางการเมืองในระยะยาว แนวคิดเรื่องความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้รับการศึกษาในหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ นักคิดสำคัญหลายคนได้เสนอกรอบแนวคิดที่ช่วยอธิบายสาเหตุและผลกระทบของความเหลื่อมล้ำในสังคม

Karl Marx มองว่าความเหลื่อมล้ำเกิดจากโครงสร้างของระบบทุนนิยม ซึ่งแบ่งสังคมออกเป็นชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงาน โดยชนชั้นนายทุนเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตและได้รับผลประโยชน์จากแรงงานของชนชั้นกรรมาชีพ (Marx, 1867/1976) แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำไม่ได้เกิดจากความสามารถส่วนบุคคล แต่เป็นผลมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมือง

Max Weber เสนอว่าความเหลื่อมล้ำไม่ได้เกิดจากชนชั้นทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับสถานะทางสังคมและอำนาจทางการเมือง (Weber, 1978) การวิเคราะห์ของ Weber จึงช่วยอธิบายว่าความเหลื่อมล้ำในสังคมสมัยใหม่มีความซับซ้อนมากขึ้น

John Rawls เสนอแนวคิดเรื่อง “ความยุติธรรมในฐานะความเป็นธรรม” (Justice as Fairness) โดยระบุว่าความเหลื่อมล้ำสามารถยอมรับได้หากก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่เสียเปรียบที่สุดในสังคม (Rawls, 1971) แนวคิดนี้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของนโยบายรัฐสวัสดิการในหลายประเทศ

Amartya Sen เสนอว่าการวัดความเหลื่อมล้ำไม่ควรจำกัดอยู่ที่รายได้ แต่ควรพิจารณาความสามารถของบุคคลในการใช้ชีวิตตามที่ต้องการ (Sen, 1999) แนวคิดนี้จึงเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ เช่น การศึกษาและสุขภาพ

งานศึกษาของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำ

นักวิชาการไทยจำนวนมากได้ศึกษาปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย โดยพบว่าความเหลื่อมล้ำมีลักษณะเชิงโครงสร้างและเชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างภูมิภาค

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ (2563) ชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยมีรากฐานมาจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่กระจุกตัว รวมถึงการกระจายทรัพยากรของรัฐที่ไม่เท่าเทียม

ในขณะที่ ธเนศวร์ เจริญเมือง (2560) วิเคราะห์ว่าระบบราชการแบบรวมศูนย์อำนาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาพื้นที่ไม่ทั่วถึง ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างเมืองและชนบท

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยไม่ได้เกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทางการเมือง การกำหนดนโยบาย และระบบสถาบันของรัฐ

2. แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะและนโยบายการพัฒนา

นโยบายสาธารณะ (Public Policy) หมายถึง แนวทางหรือมาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาสาธารณะและจัดการทรัพยากรของสังคม โดยเป็นกระบวนการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการเลือกแนวทางดำเนินการของรัฐในประเด็นต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม (Dye, 2013) นักรัฐศาสตร์จำนวนมากมองว่านโยบายสาธารณะเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการทางการเมือง เนื่องจากการกำหนดนโยบายเกี่ยวข้องกับการต่อรองผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งโครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

นักรัฐศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาเรื่องนโยบายสาธารณะคือ Lasswell (1956) ซึ่งเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์นโยบายว่า นโยบายสาธารณะควรพิจารณาว่า “ใครได้อะไร เมื่อไร และอย่างไร” (Who gets what, when, and how) แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการกำหนดนโยบายไม่ใช่เพียงกระบวนการเชิงเทคนิค แต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรและอำนาจในสังคม

ในเชิงแนวคิด การพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของยุคสมัย โดยในระยะแรกของการศึกษาการพัฒนาแนวคิดหลักมักเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เป็นสำคัญ นักเศรษฐศาสตร์จำนวนมากเชื่อว่าการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) จะนำไปสู่การยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนโดยรวม อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ของหลายประเทศชี้ให้เห็นว่า การเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Stiglitz, 2012) ส่งผลให้แนวคิดเรื่องการพัฒนามีการ

ปรับเปลี่ยนไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุม (Inclusive Development) และการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มากขึ้น

ผู้เขียนมองว่า นโยบายการพัฒนาไม่ควรถูกจำกัดอยู่เพียงมิติทางเศรษฐกิจ แต่ควรครอบคลุมมิติทางสังคม การเมือง และสถาบันของรัฐ เนื่องจากปัญหาหลายประการที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความยากจน หรือความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงบริการสาธารณะ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจและกระบวนการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ หากนโยบายการพัฒนาให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงการกระจายโอกาสอย่างเป็นธรรม ก็อาจทำให้การพัฒนานำไปสู่ความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มขึ้น

ในบริบทของรัฐศาสตร์ นโยบายการพัฒนายังสะท้อนถึงบทบาทของรัฐในฐานะผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาและผู้จัดสรรทรัพยากรของสังคม รัฐที่มีศักยภาพในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ มักสามารถสร้างการพัฒนาที่ครอบคลุมและลดความเหลื่อมล้ำได้ดีกว่ารัฐที่มีโครงสร้างสถาบันอ่อนแอ (North, 1990) ดังนั้น ความสำเร็จของนโยบายการพัฒนาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาของนโยบายเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับโครงสร้างสถาบันทางการเมือง ความโปร่งใสของระบบราชการ และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบาย

ผู้เขียนเห็นว่า หนึ่งในประเด็นสำคัญของนโยบายการพัฒนาในยุคปัจจุบันคือการสร้างความสมดุลระหว่าง “การเติบโตทางเศรษฐกิจ” และ “ความเป็นธรรมทางสังคม” กล่าวคือ นโยบายของรัฐควรมุ่งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ไม่ใช่เพียงกลุ่มทุนหรือพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงเท่านั้น ตัวอย่างเช่น การลงทุนด้านการศึกษา การพัฒนาทักษะแรงงาน และการสร้างระบบสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุม ล้วนเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาของประชาชน

นอกจากนี้ ในมุมมองผู้เขียน นโยบายการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพควรให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจ (Decentralization) และการพัฒนาพื้นที่ เนื่องจากปัญหาความเหลื่อมล้ำในหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย มีความเชื่อมโยงกับความแตกต่างระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท หากการกำหนดนโยบายยังคงรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง อาจทำให้การพัฒนาขาดความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ และไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในระดับท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญคือ การบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในการดำเนินนโยบายการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาในยุคปัจจุบันมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วน การพึ่งพารัฐเพียงฝ่ายเดียวอาจไม่เพียงพอ ดังนั้น การเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการพัฒนาที่โปร่งใสและยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากการมุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไปสู่การพัฒนาที่ครอบคลุมและยั่งยืนมากขึ้น ซึ่งให้ความสำคัญกับการกระจายโอกาส ความ

เป็นธรรมทางสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชน จากมุมมองของผู้เขียน การกำหนดนโยบายการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยเชิงโครงสร้างของสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสถาบันของรัฐ เพื่อให้การพัฒนานำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง และสามารถลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้อย่างยั่งยืนจากมุมมองของผู้เขียน นโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนาไม่ควรมุ่งเน้นเฉพาะการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ควรคำนึงถึงการกระจายโอกาสและความเป็นธรรมทางสังคมด้วย เนื่องจากการพัฒนาที่เน้นการเติบโตเพียงอย่างเดียวอาจนำไปสู่การกระจุกตัวของรายได้และทรัพยากร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม

ผู้เขียนเห็นว่า นโยบายการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่าง “ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ” และ “ความเป็นธรรมทางสังคม” กล่าวคือ การพัฒนาเศรษฐกิจควรดำเนินควบคู่ไปกับการกระจายผลประโยชน์สู่ประชาชนทุกกลุ่ม มิฉะนั้นการเติบโตทางเศรษฐกิจอาจกลายเป็นปัจจัยที่ขยายช่องว่างทางสังคมมากยิ่งขึ้น

3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 กับการลดความเหลื่อมล้ำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) เป็นกรอบนโยบายระดับชาติที่กำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะกลาง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยให้มีความสมดุล ยั่งยืน และสามารถแข่งขันได้ในระดับโลก (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

แผนพัฒนา ฉบับที่ 13 ได้ให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงสวัสดิการสังคม และความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ โดยมุ่งเน้นการสร้างโอกาสที่เท่าเทียมให้กับประชาชนทุกกลุ่มผ่านการพัฒนาทุนมนุษย์ การสร้างระบบเศรษฐกิจที่เปิดกว้าง และการยกระดับระบบสวัสดิการสังคม หนึ่งในกลยุทธ์สำคัญของแผนพัฒนา ฉบับที่ 13 คือการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ เพื่อเพิ่มรายได้และลดความยากจนของประชาชนในระดับชุมชน นอกจากนี้ แผนดังกล่าวยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะแรงงาน การส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล และการสร้างโอกาสในการเข้าถึงบริการสาธารณะอย่างเท่าเทียม

จากมุมมองของผู้เขียน แม้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 จะมีเป้าหมายในการลดความเหลื่อมล้ำอย่างชัดเจน แต่ความสำเร็จของนโยบายดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับกลไกการดำเนินงานของรัฐและความสามารถในการบูรณาการนโยบายในระดับต่าง ๆ

ผู้เขียนเห็นว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยมีลักษณะเชิงโครงสร้าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระจุกตัวของทรัพยากรทางเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างพื้นที่ และข้อจำกัดของระบบสวัสดิการสังคม ดังนั้น การดำเนินนโยบายตามแผนพัฒนา ฉบับที่ 13 จำเป็นต้องมีมาตรการเชิงโครงสร้างที่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อพิจารณาปัญหาความเหลื่อมล้ำในมิติของรัฐศาสตร์ จะพบว่าความเหลื่อมล้ำไม่ได้เกิดจากปัจจัยทาง

เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ หนึ่งในประเด็นสำคัญคือโครงสร้างการรวมศูนย์อำนาจของรัฐไทย ซึ่งทำให้การกำหนดนโยบายส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากส่วนกลาง ส่งผลให้ท้องถิ่นมีบทบาทจำกัดในการกำหนดทิศทางการพัฒนา แม้ว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำในแต่ละพื้นที่จะมีลักษณะแตกต่างกันก็ตาม นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์จำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น (Decentralization) สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น (Faguet, 2014)

จากมุมมองของผู้เขียน การลดความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการปฏิรูปเชิงโครงสร้างทางการเมือง โดยเฉพาะการกระจายอำนาจและการเพิ่มบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการกำหนดนโยบายการพัฒนาอีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือการเมืองของนโยบายสาธารณะ (Politics of Public Policy) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการกำหนดนโยบายไม่ได้เกิดขึ้นในสภาวะที่เป็นกลาง แต่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม (Stone, 2012)

ผู้เขียนเห็นว่า กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีอำนาจสูงอาจมีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ ส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากรไม่กระจายอย่างเท่าเทียม ดังนั้น การเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความโปร่งใสในการบริหารงานของรัฐจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

4. บทบาทของรัฐในการสร้างความเสมอภาคทางสังคม

รัฐมีบทบาทสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำผ่านเครื่องมือเชิงนโยบายหลายประการ เช่น นโยบายสวัสดิการสังคม นโยบายภาษี นโยบายการศึกษา และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก รัฐสมัยใหม่จำนวนมากได้พัฒนาระบบรัฐสวัสดิการ (Welfare State) เพื่อสร้างหลักประกันทางสังคมให้กับประชาชน เช่น การประกันสุขภาพ การศึกษา และการคุ้มครองทางสังคม (Esping-Andersen, 1990) ในบริบทของประเทศไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนมนุษย์และการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงการศึกษา การฝึกอบรม และโอกาสในการทำงานที่มีคุณภาพ ผู้เขียนมองว่าระบบสวัสดิการสังคมของประเทศไทยยังมีลักษณะกระจัดกระจายและไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีรัฐสวัสดิการที่เข้มแข็งการลดความเหลื่อมล้ำในระยะยาวจำเป็นต้องพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมที่ครอบคลุมมากขึ้น รวมทั้งปรับโครงสร้างภาษีให้มีลักษณะก้าวหน้า (Progressive Taxation) เพื่อให้การกระจายรายได้ในสังคมมีความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น และรัฐควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายสาธารณะ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถช่วยเพิ่มความโปร่งใสของนโยบายและสร้างความชอบธรรมในการดำเนินนโยบายของรัฐ

บทบาทของรัฐในการสร้างความเสมอภาคทางสังคมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงการสร้างระบบสถาบันที่เอื้อต่อการกระจายโอกาส การคุ้มครองทางสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างการพัฒนาที่ครอบคลุมในระยะยาว

สรุป

จากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำทางสังคม แนวคิดด้านนโยบายการพัฒนา และการวิเคราะห์แนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 สามารถอธิบายและอภิปรายประเด็นสำคัญได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาของประเทศไทยอย่างชัดเจน ในอดีตการพัฒนาของประเทศมักให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น การเพิ่มผลผลิต การขยายตัวของอุตสาหกรรม และการเติบโตของรายได้ประชาชาติ แต่แนวคิดการพัฒนาในระยะหลังเริ่มตระหนักว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวไม่ได้ทำให้ประชาชนทุกกลุ่มได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น แผนพัฒนา ฉบับที่ 13 จึงเน้นการพัฒนาที่มีความสมดุล ยั่งยืน และครอบคลุมมากขึ้น โดยมุ่งกระจายโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสวัสดิการให้กับประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้มีรายได้น้อย ผู้สูงอายุ และประชาชนในพื้นที่ชนบท แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบครอบคลุม ซึ่งมุ่งให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงโอกาสและทรัพยากรของรัฐได้อย่างเท่าเทียม

ประการที่สอง แม้ว่าแผนพัฒนา ฉบับที่ 13 จะมีเป้าหมายสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา หรือความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการของรัฐ แต่เมื่อพิจารณาในเชิงปฏิบัติจะพบว่าการดำเนินนโยบายยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของสังคมไทย เช่น การกระจุกตัวของทรัพยากรทางเศรษฐกิจในกลุ่มคนบางกลุ่มหรือบางพื้นที่ ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท รวมถึงการรวมศูนย์อำนาจในการกำหนดนโยบายไว้ที่ส่วนกลางเป็นหลัก ปัจจัยเหล่านี้ทำให้การกระจายโอกาสและทรัพยากรไปสู่ประชาชนทุกกลุ่มทำได้ค่อนข้างยาก นอกจากนี้ ระบบราชการที่มีขั้นตอนจำนวนมากและการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่ยังไม่คล่องตัวก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่อาจทำให้การดำเนินนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำไม่สามารถบรรลุผลได้อย่างเต็มที่

ประการที่สาม เมื่อพิจารณาปัญหาความเหลื่อมล้ำจากมุมมองทางรัฐศาสตร์ จะเห็นได้ว่าความเหลื่อมล้ำไม่ได้เป็นเพียงปัญหาทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐด้วย ในหลายกรณี กลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองอาจมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งอาจทำให้การจัดสรรทรัพยากรของรัฐไม่กระจายไปสู่ประชาชนอย่างเท่าเทียม ตัวอย่างเช่น นโยบายบางประเภทอาจเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนหรือกลุ่มเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ขณะที่กลุ่มประชาชนฐานรากอาจได้รับประโยชน์น้อยกว่า ดังนั้น การลดความเหลื่อมล้ำจึงต้องพิจารณาทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองควบคู่กัน

ประการสุดท้าย การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ไม่สามารถพึ่งพาการดำเนินนโยบายของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวได้ เนื่องจากปัญหาความเหลื่อมล้ำเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สวัสดิการสังคม และโครงสร้างการเมือง ดังนั้น การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพจึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม รวมถึงการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐ การสร้างระบบธรรมาภิบาลที่โปร่งใสและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมจะช่วยให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างครอบคลุมและเป็นธรรมมากขึ้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ถือเป็นความพยายามของรัฐในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความสมดุลทางสังคม อย่างไรก็ตาม การบรรลุเป้าหมายดังกล่าวยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างอำนาจทางการเมือง และประสิทธิภาพของระบบราชการ ดังนั้น การพัฒนาที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำอย่างแท้จริงจำเป็นต้องอาศัยการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง การกระจายโอกาสอย่างเป็นธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อให้การพัฒนาของประเทศสามารถสร้างประโยชน์แก่ประชาชนทุกกลุ่มอย่างทั่วถึงและยั่งยืน.

เอกสารอ้างอิง

ผาสุก พงษ์ไพจิตร, และ เบเคอร์, คริส. (2563). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2560). การเมืองการปกครองท้องถิ่นไทย. เชียงใหม่: คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2566). รายงานสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2564). รายงานการวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: TDRI.

Dye, T. R. (2013). Understanding public policy (14th ed.). Boston: Pearson.

Rawls, J. (1971). A theory of justice. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sen, A. (1999). Development as freedom. New York: Oxford University Press.

Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Princeton: Princeton University Press.

บทความวิชาการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

COMMUNITY PARTICIPATION IN DEVELOPING PLANS FOR EARLY CHILDHOOD DEVELOPMENT CENTERS

กานต์พิชชา พันธะบัวศรี
Kanpidcha Panthabuasri
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง
MahamakutBuddhist University Srilanchang Campus
E-mail: Kanpidcra.pra@student.mbu.ac.th

วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

วันที่รับบทความ: 10 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 30 มกราคม 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 31 มกราคม 2569
Received: January 10, 2026; Revised: January 30, 2026; Accepted: January 31, 2026

บทคัดย่อ

การพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กถือเป็นภารกิจสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากเป็นรากฐานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่วัยเริ่มต้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญ รูปแบบ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยให้แผนพัฒนามีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ เพิ่มความโปร่งใส และสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและครอบครัวอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ การสื่อสารระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างครูผู้ดูแลเด็กกับผู้ปกครอง ระดับการศึกษาและความตระหนักของประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของการพัฒนาเด็กปฐมวัย รวมถึงการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากชุมชนมีการสื่อสารที่ดี มีการจัดเวทีประชาคมอย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้

ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจ จะช่วยให้ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มขึ้นและส่งผลดีต่อการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในระยะยาวในส่วนของแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าควรมีการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ เช่น การจัดเวทีประชุมชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็น การส่งเสริมบทบาทของคณะกรรมการศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชน และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์เด็กเล็กให้ประชาชนรับทราบอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดทำแผนพัฒนาและสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กให้มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและการพัฒนาไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในการพัฒนาเด็กปฐมวัยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก, แผนพัฒนา, เด็กปฐมวัย

Abstract

The development of Child Development Centers (CDCs) is a crucial responsibility of local administrative organizations, as it lays the foundation for early human resource development. Community participation in the development planning of CDCs is therefore an essential mechanism that enhances effective management and ensures alignment with local needs. This study aims to examine the significance, forms, processes, and approaches to promoting community participation in CDC development planning, using participatory and collaborative management concepts as the analytical framework.

The findings reveal that community participation contributes to context-appropriate planning, enhances transparency, and fosters cooperation between government agencies and the public, leading to sustainable improvements in the quality of life of children and families. Key factors influencing community participation include communication between public agencies and citizens, the strength of community leadership, relationships between teachers and parents, educational levels and awareness of early childhood development, and support from local administrative organizations.

Furthermore, promoting participation requires systematic mechanisms such as community forums, strengthening CDC committees, building collaborative networks, and continuous information dissemination. Enhancing community capacity and knowledge is also essential to enable effective participation in planning processes.Overall, community participation plays a vital role in improving the quality and sustainability of Child Development Centers, while strengthening community engagement and inter-organizational collaboration in early childhood development.
Keywords: Community participation, Child Development Center, Development plan, Early Childhood

บทนำ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเด็กในช่วงปฐมวัย ซึ่งเป็นช่วงวัยที่สำคัญต่อการวางรากฐานของการเจริญเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม นักวิชาการด้านการพัฒนาเด็กปฐมวัยจำนวนมากได้ชี้ให้เห็นว่าช่วงอายุแรกเกิดถึงประมาณหกปีเป็นช่วงเวลาที่สมองของเด็กมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วที่สุด การส่งเสริมพัฒนาการเด็กในช่วงวัยนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อศักยภาพการเรียนรู้ในระยะยาว ตลอดจนต่อคุณภาพของประชากรในอนาคตของประเทศ

ในบริบทของประเทศไทย การดูแลและพัฒนาเด็กปฐมวัยมิได้เป็นเพียงภารกิจของครอบครัวเท่านั้น แต่ยังเป็นหน้าที่ของรัฐและสังคมโดยรวม โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทสำคัญในการจัดบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนในพื้นที่ หนึ่งในกลไกสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยในระดับท้องถิ่นคือ “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก” ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดบริการดูแลเด็กก่อนวัยเรียนและส่งเสริมการเรียนรู้เบื้องต้นให้แก่เด็กในชุมชน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจึงถือเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเด็ก ครอบครัว และชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นศูนย์พัฒนาเด็กเล็กส่วนใหญ่ในประเทศไทยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ การพัฒนาบุคลากร การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ของเด็ก และการส่งเสริมกิจกรรมที่สนับสนุนพัฒนาการเด็กอย่างรอบด้าน การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจึงจำเป็นต้องอาศัยการวางแผนพัฒนาอย่างเป็นระบบเพื่อกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และแนวทางในการพัฒนาศูนย์ให้มีคุณภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเด็กและครอบครัวในชุมชนได้อย่างเหมาะสม

การจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กถือเป็นกระบวนการสำคัญในการบริหารจัดการศูนย์เด็กเล็ก เนื่องจากแผนพัฒนาจะเป็นเครื่องมือในการกำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแผนพัฒนาดังกล่าวครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ การปรับปรุงอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมสุขภาพและโภชนาการของเด็ก รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน อย่างไรก็ตาม การจัดทำแผนพัฒนาที่มีประสิทธิภาพไม่สามารถดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและพัฒนา

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

คาสเปอร์ซัน และเบรทแบงค์ (Kasperson & Breitbank, 1974 อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์, 2546, หน้า 19) ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนท า ตนเป็นผู้สร้างสรรค์กิจกรรมในกระบวนการพัฒนาซึ่งจะบังเกิดผล คือ สามารถแสดงบทบาทที่ สร้างสรรค์ได้และผลของกิจกรรมจะต้องย้อนกลับมาสู่พวกเขาเอง United Nations ResearchInstitute of Social Development (UNRISD)ระบุความหมายว่าเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ประชาชนในเรื่อง 1. การตัดสินใจ 2. การเข้าร่วมกิจกรรม 3. การร่วมรับผลประโยชน์อย่างเป็น ธรรมที่เกิดจากกิจกรรมนั้น ๆ

สหประชาชาติ (United Nations, 1981, p. 11) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม(Participation)ไว้ว่า

1. การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา
2. การเข้ามีส่วนร่วมให้เกิดการพัฒนา
3. การเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในเรื่องพัฒนา

ลิส (Lisk,1985 อ้างถึงใน ปรีดา เจษฎาวรางกุล, 2550, หน้า 24)ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของการเชื่อใจและการยอมรับตนเองเพื่อที่จะน าไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืนซึ่งสามารถสังเกตได้จากระดับความพึงพอใจ ระดับความไว้วางใจและต้องครอบคลุมทัศนคติความคาดหวังและกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน

เฮด แฟร์ไชลด์ และคณะ (Fairchaild, et. al., 1964 อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์,2546, หน้า 19) ได้ให้ความหมายของค าว่าการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมร่วมกันหรือการเข้ามามีส่วนติดต่อสัมพันธ์กันและอาจหมายถึงสถานการณ์ทางสังคมด้วยก็ได้

วิลเลี่ยม (Erwin, 1976 อ้างถึงใน ปรีดา เจษฎาวรางกุล, 2550, หน้า 24) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการด าเนินงานพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหา

ของตนเองเน้นการมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันกับประชาชนใช้ความคิดสร้างสรรค์และความช านาญของประชาชนแก้ไขร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการปฏิบัติงานขององค์การและเจ้าที่ที่เกี่ยวข้อง

อาภรณ์พันธจันทร์สว่าง (2522, หน้า 19) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและ

ความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ กล่าวคือ จะต้องเป็นความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการนั้น ๆ เหตุผลเบื้องแรกของการที่มีคนมารวมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมด หรือการกระท าทั้งหมดที่ท าโดยกลุ่มหรือท าในนามกลุ่มนั้นกระท าผ่านองค์การ(Organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวน าให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าหมายถึง กระบวนการรัฐ การทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการด าเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน ให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528, หน้า 5) ได้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยการใช้ความพยายามหรือทรัพยากรในส่วนของตนต่อกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมต้องมีองค์ประกอบดังนี้

1. ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในกิจกรรมการพัฒนา

2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถแรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินและวัสดุในกิจกรรมพัฒนา

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์ (2540, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการด าเนินงาน โดยการร่วมคิด ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527, หน้า 2) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงน่าจะหมายถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจาเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแบ่งออกในรูปของการตัดสินใจในการก าหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

มรกต ศรีรัตนา (2535 อ้างถึงใน ณรงค์ วารีชล, 2551, หน้า 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระท าการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ท าให้เกิดการร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม

พีรพล ไชยพงศ์ (2539, หน้า 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐส่งเสริม ชักนาสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรมสมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

กลุ่มสังคมศาสตร์สาธารณสุข (2525, หน้า21อ้างถึงใน ขนิษฐา ศรีนนท์, 2544, หน้า 35)ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การสร้างประชาธิปไตยคือ อำนาจแห่งการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน ในกระบวนการนี้อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีการกำหนด วางแผนและ

ดำเนินการในเรื่องทั้งปวงอันมีผลต่อการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของพวกเขาซึ่งจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อประชาชนได้อ านาจ ได้ทรัพยากรของพวกเขากลับคืนมา และนั่นย่อมหมายถึง กระบวนการทางประชาธิปไตยและการปกครองตนเอง

วิลเลี่ยม (William, 1980 อ้างถึงใน ธนวัฒน์ ค าภีลานนท์, 2550, หน้า 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางสังคมด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and EmotionalInvolvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์ (Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม

สรุปจากความหมายของการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วม”หมายถึง การที่ประชาชนหรือกลุ่มบุคคลมีแนวคิดหรือจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันเข้ามาดำเนินการนั้นให้แล้วเสร็จตามจุดมุ่งหมายที่ก าหนดแล้วรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

แอนดรูว์ และสตีเฟล (Andrew & Stiefel, 1980 อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์,2546,หน้า 19) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในขั้นปฏิบัติการ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

อิระวัชร์ จันทรประเสริฐ (2541 อ้างถึงใน ณรงค์ วารีชล, 2551, หน้า 6) กล่าวไว้คือ

1. การมีส่วนร่วมในลักษณะตัวบุคคล ให้ความส าคัญกับปัจเจกบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

2. การมีส่วนร่วมในลักษณะของกลุ่มขบวนการ ที่มุ่งสร้างพื้นฐานอำนาจจากการสร้างกลุ่มและโครงสร้างภายในหน่วยงาน

3. การมีส่วนร่วมในลักษณะโครงการ ให้ความสำคัญที่การจัดโครงการอันก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ดี เน้นกลุ่มเป้าหมาย การถ่ายทอดระบบเทคนิค ความรู้ การกระจายอำนาจสู่ประชาชน

4. การมีส่วนร่วมในลักษณะสถาบัน ให้ความส าคัญในแง่ของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน มีการถ่ายเทหรือขยายโครงการสร้างอ านาจของกลุ่ม ผลประโยชน์และชนชั้นทางสังคม

5. การมีส่วนร่วมในลักษณะนโยบาย เน้นเรื่องหลักการยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เสียเปรียบในสังคม และน ามาก าหนดนโยบายและแผนงานระดับชาติ

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ได้รับความสำคัญอย่างมากในกระบวนการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในด้านการบริหารภาครัฐและการพัฒนาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง แนวคิดดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากหลักการประชาธิปไตยและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เนื่องจากศูนย์เด็กเล็กเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่โดยตรง เด็กที่เข้ารับบริการส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของประชาชนในชุมชน ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครูผู้ดูแลเด็ก อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนา จะช่วยให้การวางแผนมีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของประชาชนมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการวางแผน การกำหนดกิจกรรม และการประเมินผลการดำเนินงานของศูนย์เด็กเล็ก โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวช่วยให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กยังชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานท้องถิ่นกับประชาชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมในขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนยังมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กโดยตรง งานวิจัยด้านการพัฒนาเด็กปฐมวัยหลายชิ้นพบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการจัดกิจกรรมและการดูแลเด็กสามารถช่วยส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครอบครัว โรงเรียน และชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาเด็กในระยะยาว

นอกจากนี้ งานวิจัยในต่างประเทศเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการพัฒนาการศึกษาปฐมวัยยังพบว่าการประสานความร่วมมือระหว่างรัฐบาลท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และชุมชนสามารถช่วยให้การดำเนินงานด้านการศึกษาปฐมวัยมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสมแม้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะมีความสำคัญและเป็นแนวทางที่ได้รับการส่งเสริมในหลายพื้นที่ แต่จากการศึกษาสภาพการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในประเทศไทย พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในบางพื้นที่ยังอยู่ในระดับที่จำกัด โดยเฉพาะในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนา ซึ่งในหลายกรณีการวางแผนอาจดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก ทำให้ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนไม่ได้รับการสะท้อนอย่างเต็มที่ ปัญหาดังกล่าวอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับกระบวนการวางแผนพัฒนาท้องถิ่น การสื่อสารที่ไม่ทั่วถึง การขาดช่องทางในการมีส่วนร่วม หรือข้อจำกัดด้านเวลาและภาระหน้าที่ของประชาชนในชุมชน

นอกจากนี้ ยังพบว่าปัจจัยด้านโครงสร้างของชุมชน เช่น ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ก็มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก หากชุมชนมีความเข้มแข็งและมีผู้นำที่สามารถสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของประชาชนก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นและส่งผลดีต่อการพัฒนาศูนย์เด็กเล็กในระยะยาวอีกประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือการเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม เนื่องจากศูนย์เด็กเล็กไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ดูแลเด็กเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นศูนย์กลางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว โรงเรียน และสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์เด็กเล็กจึงสามารถช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และส่งเสริมการพัฒนาสังคมในภาพรวมด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในด้านวิชาการและด้านการนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย การศึกษานี้จะช่วยให้เข้าใจถึงรูปแบบ ระดับ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งสามารถนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการวางแผนพัฒนาศูนย์เด็กเล็กให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยพิจารณาบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน เช่น ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครูผู้ดูแลเด็ก บุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละขั้นตอนของการวางแผนพัฒนา ได้แก่ การร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การร่วมเสนอความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ การร่วมดำเนินงาน และการร่วมติดตามประเมินผล

ผลการศึกษาที่ได้จากงานวิจัยนี้คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ครูผู้ดูแลเด็ก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาศูนย์เด็กเล็กให้มีคุณภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในชุมชนได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาท้องถิ่นที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ

สรุป

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาปฐมวัยและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการวางแผนและการพัฒนาศูนย์เด็กเล็กไม่เพียงแต่ช่วยให้แผนพัฒนามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงมหาดไทย. (2560). มาตรฐานการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.

กระทรวงศึกษาธิการ . (2545). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา. กรุงเทพฯ :สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2543). การพัฒนาเด็กปฐมวัยตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.

สำนักงานวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, (2547). คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพุทธศักราช 2546 (อายุ3–6 ปี). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

อมรวรรณ สุวรรณโฉม, และ (2564). แนวทางการบริหารแบบมีส่วนร่วมของศูนย์ พัฒนาเด็กเล็กอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย.

บทความวิชาการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะแบบองค์รวม: แนวทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น

COMMUNITY PARTICIPATION IN INTEGRATED WASTE MANAGEMENT: A PATHWAY TO LOCAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ชนิตา โลหะภากร
Chanita Lohapagorn
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง
Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus
E-mail: Chanita.loh@student.mbu.ac.th

วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

วันที่รับบทความ: 15 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 6 กุมภาพันธ์ 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 7 กุมภาพันธ์ 2569
Received: January 15, 2026; Revised: February 6, 2026; Accepted: February 7, 2026

บทคัดย่อ

ปัญหาขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของประชากร การพัฒนาเศรษฐกิจ และรูปแบบการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป การจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด รูปแบบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะแบบองค์รวม รวมทั้งวิเคราะห์แนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น การศึกษาพบว่า การจัดการขยะแบบองค์รวมควรครอบคลุมกระบวนการตั้งแต่การลดการเกิดขยะ การคัดแยก การนำกลับมาใช้ใหม่ การรีไซเคิล และการกำจัดอย่างถูกต้อง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะโดยชุมชน ได้แก่ ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ความรู้และทัศนคติของประชาชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะสามารถช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร และสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมชุมชน, การจัดการขยะ, ความยั่งยืน

Abstract

Municipal solid waste is a major environmental issue in Thailand, with increasing trends driven by population growth, economic development, and changing consumption patterns. Effective waste management requires collaboration among multiple sectors, particularly active community participation. This article aims to examine the concepts, models, and factors related to community participation in integrated waste management, as well as to analyze applicable approaches for promoting sustainable local development. The findings indicate that integrated waste management should cover the entire process, including waste reduction, segregation, reuse, recycling, and proper disposal. Community participation can occur at various stages, including planning, implementation, and monitoring and evaluation. Key success factors include strong community leadership, public knowledge and attitudes, and support from government agencies.

The study highlights that promoting community participation can reduce environmental impacts, improve resource efficiency, and effectively support sustainable local development.

Keywords: Community participation, Waste management, Sustainability

บทนำ

ปัญหาขยะมูลฝอยเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของสังคมโลกและประเทศไทยในปัจจุบัน โดยมีสาเหตุจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวของชุมชนเมือง และรูปแบบการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง หากขาดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพของประชาชน และคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยรวม (กรมควบคุมมลพิษ, 2567) ปัญหาดังกล่าวทำให้การจัดการขยะมูลฝอยกลายเป็นประเด็นสำคัญที่หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคส่วนต่าง ๆ ต้องให้ความสำคัญอย่างเร่งด่วน ในบริบทของประเทศไทย การจัดการขยะมูลฝอยส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทในการจัดเก็บ ขนส่ง และกำจัดขยะ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการโดยภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากปัญหาขยะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับพฤติกรรมของประชาชนในชุมชน ดังนั้น แนวคิดการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation in waste management) จึงได้รับการส่งเสริมมากขึ้น โดยมุ่งให้ประชาชนมีบทบาทในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง การลดปริมาณขยะ และการนำทรัพยากรกลับมาใช้ประโยชน์ (United Nations Environment Programme [unep], 2021)

นอกจากนี้ แนวคิดการจัดการขยะแบบองค์รวม (Integrated Waste Management) ได้รับการพัฒนาเพื่อให้การจัดการขยะครอบคลุมทุกขั้นตอน ตั้งแต่การลดการเกิดขยะ (reduce) การใช้ซ้ำ (reuse) การรีไซเคิล (recycle) การกำจัดอย่างถูกวิธี และการสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยแนวคิดดังกล่าวเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดระบบการจัดการขยะที่

ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น (Wilson, Velis, & Cheeseman, 2013) การมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของการจัดการขยะ เนื่องจากประชาชนในพื้นที่เป็นผู้มีบทบาทโดยตรงทั้งในฐานะผู้ก่อให้เกิดขยะและผู้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความตระหนัก และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการขยะ จึงเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะแบบองค์รวมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เนื่องจากสามารถช่วยสร้างระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาสาธารณะ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาบทบาทและรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะแบบองค์รวม รวมทั้งวิเคราะห์แนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นในอนาคต

สถานการณ์การจัดการขยะในประเทศไทย

ปัญหาขยะมูลฝอยเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของประเทศไทย เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การขยายตัวของชุมชนเมือง และรูปแบบการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลสถิติสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยพบว่า ในปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีปริมาณขยะมูลฝอยชุมชนประมาณ 28.71 ล้านตัน หรือประมาณ 1.18 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2563–2564 ปริมาณขยะลดลงเหลือ 25.37 ล้านตัน และ 24.98 ล้านตัน ตามลำดับ เนื่องจากผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวลดลง อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์เริ่มกลับสู่ภาวะปกติ ปริมาณขยะได้เพิ่มขึ้นอีกครั้ง โดยในปี พ.ศ. 2566 มีปริมาณขยะประมาณ 26.95 ล้านตัน แม้ว่าประเทศไทยจะมีการนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์เพิ่มขึ้น แต่ยังคงมีขยะจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง โดยในปี พ.ศ. 2566 มีการนำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ประมาณ 9.31 ล้านตัน หรือคิดเป็นร้อยละ 34.54 ของปริมาณขยะทั้งหมด ขณะที่ขยะบางส่วนยังถูกกำจัดอย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน (กรมควบคุมมลพิษ, 2567)

นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ ประเทศไทยได้กำหนดนโยบายและกฎหมายหลายประการเพื่อแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยและส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน หนึ่งในกฎหมายสำคัญคือ พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ซึ่งกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดเก็บ ขนส่ง และกำจัดขยะมูลฝอยในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมี พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่กำหนดแนวทางในการควบคุมและป้องกันมลพิษจากของเสียและขยะมูลฝอย ในระดับนโยบาย รัฐบาลไทยได้กำหนดแผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ เพื่อพัฒนาระบบการจัดการขยะให้มีประสิทธิภาพ โดยเน้นการจัดการขยะตั้งแต่ต้นทาง การคัดแยกขยะการนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการกำจัดอย่างถูกวิธี รวมทั้งการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในการจัดการขยะ (ศิรพงศ์

และคณะ, 2564) นอกจากนี้ แนวทางการจัดการขยะของประเทศไทยยังสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งลดปริมาณขยะ เพิ่มการรีไซเคิล และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ถือเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยของประเทศไทย การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นครอบคลุมตั้งแต่การจัดระบบการเก็บขนขยะ การจัดตั้งสถานที่กำจัดขยะ การส่งเสริมการคัดแยกขยะในชุมชน และการจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักให้กับประชาชน งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะของเทศบาลเมืองรังสิตพบว่า เทศบาลมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการระบบเก็บขนขยะ การจัดเส้นทางเก็บขน และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้การจัดการขยะในพื้นที่มีประสิทธิภาพ (Srisook et al., 2019) อย่างไรก็ตาม การจัดการขยะโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากปัญหาขยะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของประชาชนในชุมชน ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

แนวคิดการจัดการขยะแบบองค์รวม (Integrated Waste Management)

แนวคิดการจัดการขยะแบบองค์รวม (Integrated Waste Management) เป็นแนวคิดที่มุ่งจัดการขยะอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกขั้นตอนของวงจรขยะ ตั้งแต่การลดการเกิดขยะ การคัดแยก การนำกลับมาใช้ใหม่ การรีไซเคิล การแปรรูป และการกำจัดอย่างถูกต้อง โดยเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน การจัดการขยะแบบองค์รวมเน้นการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเชิงระบบ ซึ่งครอบคลุม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม โดยการพัฒนาแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และชุมชน จะสามารถลดปริมาณขยะได้อย่างเป็นรูปธรรมและทำให้สามารถใช้ทรัพยากรที่มีในพื้นที่ได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม นอกจากนี้ แนวคิดดังกล่าวยังเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรในเมืองและระบบนิเวศเมือง (urban ecosystem) โดยมองว่าขยะสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ผ่านกระบวนการรีไซเคิลหรือการแปรรูปเป็นพลังงาน ซึ่งช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน (เจริญวงค์, 2568)

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) เป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรสาธารณะ โดยเน้นให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน และการประเมินผลกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ของตนเอง ในด้านการจัดการขยะ การมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยให้ประชาชนเกิดความตระหนักรู้และความรับผิดชอบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนเอง ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการคัดแยกขยะ ลดปริมาณขยะ และการนำวัสดุกลับมาใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของระบบการจัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ตั้งประดิษฐ์ และคณะ, 2567) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังช่วยสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง

ภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรต่างๆภายในท้องถิ่น ทำให้การจัดการขยะเกิดความยั่งยืน มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่อาศัยอยู่มากขึ้น แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาประเทศและชุมชนในยุคปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง การจัดการขยะเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากการจัดการขยะที่ไม่มีประสิทธิภาพอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนั้น การพัฒนาระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนและท้องถิ่น (ฤชุวรารักษ์ และคณะ, 2568) การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของการจัดการขยะจึงเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดปริมาณของเสีย และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อสร้างระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (ศิรพงศ์ และคณะ, 2564)

แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Economy) เป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและลดของเสียให้เหลือน้อยที่สุด โดยเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจจากระบบเชิงเส้น (ผลิต –ใช้–ทิ้ง) ไปสู่ระบบหมุนเวียนที่สามารถนำทรัพยากรกลับมาใช้ใหม่ผ่านกระบวนการรีไซเคิล การซ่อมแซม และการนำกลับมาใช้ซ้ำ แนวคิดดังกล่าวมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการขยะ เนื่องจากช่วยลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัด และเพิ่มมูลค่าของวัสดุเหลือใช้ให้สามารถนำกลับเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจได้อีกครั้ง ซึ่งช่วยลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (ตั้งประเสริฐ และคณะ, 2567)

นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับชุมชน เช่น การจัดตั้งธนาคารขยะ การรีไซเคิลวัสดุ และการแปรรูปขยะอินทรีย์เป็นปุ๋ยหรือพลังงาน ซึ่งช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน และลดประปริมาณขยะรวมที่ต้องนำปกำจัด มีการจัดการขยะตามประเภทต่างๆได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ลดผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การจัดการขยะมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน เนื่องจากประชาชนในชุมชนเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเกิดขยะและการจัดการขยะในชีวิตประจำวัน งานวิจัยหลายชิ้นในประเทศไทยพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะสามารถแบ่งออกเป็นหลายระดับ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการทำงานร่วมกันระหว่างภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน (Kongyoungyune, Kongyoungyune, & Sawadikamthorn, 2024)

1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นขั้นตอนสำคัญของกระบวนการจัดการขยะ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง แผนงาน และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะในพื้นที่ของตนเอง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ช่วยให้การวางแผนสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและความต้องการของประชาชนมากขึ้น

นอกจากนี้ การวางแผนร่วมกันยังช่วยสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาขยะ และส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการขยะมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง (โพธิ์กลาง, และคณะ 2560)

2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีบทบาทโดยตรงในการจัดการขยะ เช่น การคัดแยกขยะในครัวเรือน การจัดตั้งธนาคารขยะ การทำปุ๋ยหมักจากขยะอินทรีย์ และการนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ประโยชน์

งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ พบว่าการจัดตั้งกิจกรรมในชุมชน เช่น การคัดแยกขยะในครัวเรือน การผลิตปุ๋ยชีวภาพ และการจัดตั้งกลุ่มรีไซเคิล สามารถช่วยลดปริมาณขยะและสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน (Panyapong et al., 2020)

นอกจากนี้ การจัดตั้ง ธนาคารขยะ ยังเป็นรูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมที่ได้รับความนิยมในหลายพื้นที่ โดยประชาชนสามารถนำขยะรีไซเคิลมาฝากหรือขายให้กับธนาคารขยะ ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทางและเพิ่มมูลค่าของวัสดุเหลือใช้ (ชูรัก, 2567)

ดังนั้นแล้ว การมีส่วนร่วมในการดำเนินการของประชาชน และองค์กรในพื้นที่ ย่อมส้างผลสำเร็จในการทำกิจกรรม เพราะเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวและมีความเป็นเจ้าของในการดำเนินกิจการนั้นทำให้เกิดความยั่งยืนมากกว่าที่มีหน่วยงานหรือภาครัฐจัดตั้งให้

3 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลเป็นกระบวนการที่ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการตรวจสอบผลการดำเนินงานด้านการจัดการขยะ เพื่อให้สามารถปรับปรุงและพัฒนาระบบการจัดการขยะให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการจัดการขยะของเทศบาลตำบลอัษฎางค์ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เช่น การประเมินปริมาณขยะในชุมชน การติดตามพฤติกรรมการคัดแยกขยะ และการประชุมสรุปผลการดำเนินงานของชุมชน ช่วยให้ชุมชนสามารถปรับปรุงแนวทางการจัดการขยะให้เหมาะสมกับสถานการณ์จริง (Sinlapaksa & Muriganon, 2019) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ยังช่วยให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการและมีแรงจูงใจในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการขยะอย่างต่อเนื่อง

4 บทบาทของภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน การจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน ซึ่งแต่ละภาคส่วนมีบทบาทที่แตกต่างกัน ภาคประชาชนมีบทบาทสำคัญในการลดและคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ธนาคารขยะและกิจกรรมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย สนับสนุนงบประมาณ และจัดระบบการเก็บขนขยะให้มีประสิทธิภาพ (Pontip & Chueaduangpuy, 2024) ในส่วนของภาคเอกชนสามารถมีบทบาทในการสนับสนุนเทคโนโลยี การรีไซเคิล และการสร้างตลาดสำหรับวัสดุรีไซเคิล ซึ่งช่วยเพิ่มมูลค่าของขยะและส่งเสริมการจัดการขยะอย่างยั่งยืน

ดังนั้น ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การจัดการขยะในชุมชนสามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะโดยชุมชน

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะโดยชุมชนในประเทศไทย พบว่าความสำเร็จของการจัดการขยะขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ทั้งด้านสังคม การบริหารจัดการ และความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ หนึ่งในปัจจัยสำคัญคือ บทบาทของผู้นำชุมชนและเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน ซึ่งมีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะ งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะของชุมชนบ้านรางพลับ จังหวัดราชบุรี พบว่าความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการกำหนดกฎกติกาของชุมชนที่ชัดเจนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การจัดการขยะในชุมชนประสบความสำเร็จและสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง (Wichaidit & Chompunth, 2023) นอกจากนี้ ความรู้และทัศนคติของประชาชนต่อการจัดการขยะก็เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน งานวิจัยในเขตเทศบาลนครสมุทรปราการพบว่า ปัจจัยด้านการศึกษา รายได้ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในพื้นที่ รวมถึงความรู้และทัศนคติที่ดีต่อการจัดการขยะ มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะอย่างมีนัยสำคัญ (Sutthipong et al., 2017) นอกจากนี้การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น การจัดงบประมาณ การให้ความรู้ และการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Rungsoi, 2021)

อุปสรรคและข้อจำกัดของการมีส่วนร่วม

แม้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนจะเป็นแนวทางสำคัญในการจัดการขยะ แต่ยังพบว่ามีอุปสรรคและข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลต่อการดำเนินงาน งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะในเขตเทศบาลตำบลลานกระบือ จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีระดับการมีส่วนร่วมค่อนข้างต่ำ เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจ และการรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการขยะจากหน่วยงานภาครัฐอย่างเพียงพอ ส่งผลให้ประชาชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการลดปริมาณขยะ (Thongchuay, 2015) ในทำนองเดียวกัน การศึกษาพฤติกรรมการจัดการขยะของชุมชนตำบลคลองสาม จังหวัดปทุมธานี พบว่าแม้ว่าประชาชนจะมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะ แต่ยังไม่สามารถนำความรู้ดังกล่าวไปปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องเนื่องจากขาดการรณรงค์และการสนับสนุนอย่างเป็นระบบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (Thanwong, 2011)

นอกจากนี้ ยังพบอุปสรรคด้านโครงสร้างการบริหารจัดการ เช่น การขาดงบประมาณ บุคลากร และเทคโนโลยีในการจัดการขยะ ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานด้านการจัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีข้อจำกัดในการพัฒนาระบบการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ

ความเชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น

การจัดการขยะโดยชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนเองได้อย่างเหมาะสม

งานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างพลังชุมชนในการจัดการปัญหาขยะโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนช่วยเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมใน

พื้นที่ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนได้ (Winijakul, 2011) นอกจากนี้ การพัฒนาระบบการจัดการขยะในชุมชนยังช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การลดปริมาณขยะ การลดมลพิษ และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า รวมทั้งสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากขยะผ่านกิจกรรมรีไซเคิลหรือการจัดตั้งธนาคารขยะ ซึ่งช่วยสร้างรายได้และเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน

ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่น ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อพัฒนาระบบการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะ

การจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการลดและคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง งานวิจัยหลายชิ้นในประเทศไทยเสนอว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถดำเนินการได้ผ่านการสร้างความตระหนัก การพัฒนานโยบายสนับสนุน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน (Panyapong et al., 2020)

1 การสร้างความตระหนักและการให้ความรู้ การสร้างความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับการจัดการขยะถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของประชาชนในการคัดแยกและลดปริมาณขยะ งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะของชุมชนในจังหวัดชัยภูมิพบว่า การจัดกิจกรรมให้ความรู้ เช่น การฝึกอบรม การรณรงค์ และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน สามารถช่วยเพิ่มความรู้และทัศนคติที่ดีต่อการจัดการขยะของประชาชน ส่งผลให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการจัดการขยะมากขึ้น (Panyapong et al., 2020) นอกจากนี้ การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านโรงเรียนและองค์กรในชุมชน เช่น กลุ่มอาสาสมัครสิ่งแวดล้อม และผู้นำชุมชน ยังช่วยสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมและปลูกฝังพฤติกรรมการคัดแยกขยะตั้งแต่ระดับครัวเรือน (ชูรัก, 2567)

2 การพัฒนานโยบายและกลไกสนับสนุนจากภาครัฐ ภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายและสนับสนุนทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการจัดการขยะของชุมชน เช่น การกำหนดนโยบายการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง การสนับสนุนงบประมาณสำหรับกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาระบบการเก็บขนและกำจัดขยะอย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดนครปฐมพบว่า การสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น การให้ความรู้ การจัดสรรงบประมาณ และการสนับสนุนโครงการธนาคารขยะในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การจัดการขยะของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ (Rungsoi, 2021)

นอกจากนี้ ภาครัฐยังสามารถสนับสนุนการจัดทำกฎระเบียบหรือมาตรการจูงใจ เช่น การลดค่าธรรมเนียมการจัดเก็บขยะสำหรับครัวเรือนที่คัดแยกขยะ หรือการส่งเสริมตลาดสำหรับวัสดุรีไซเคิล เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมากขึ้น

3 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มอาสาสมัคร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการจัดการขยะอย่างยั่งยืน งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการจัดการขยะของเทศบาลตำบลอัษฎางค์ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ชุมชน และองค์กรภาคประชา

สังคม ช่วยเพิ่มศักยภาพในการจัดการขยะของชุมชน และทำให้กิจกรรมด้านการจัดการขยะสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง (Sinlapaksa & Muriganon, 2019) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือยังช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างชุมชน รวมทั้งการพัฒนาแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

สรุป

การจัดการขยะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของประชากรและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน จากการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะสามารถดำเนินการได้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินการ และการติดตามประเมินผล ซึ่งช่วยให้การจัดการขยะมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการขยะในชุมชน ได้แก่ ความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ความรู้และทัศนคติของประชาชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ในขณะเดียวกัน การจัดการขยะโดยชุมชนยังมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชนในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

จากผลการศึกษา สามารถเสนอแนวทางในการพัฒนาการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

1. ภาครัฐควรส่งเสริมการให้ความรู้และสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจและมีพฤติกรรมการจัดการขยะที่เหมาะสม
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรพัฒนานโยบายและมาตรการสนับสนุนการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง รวมทั้งสนับสนุนโครงการต่าง ๆ เช่น ธนาคารขยะและการรีไซเคิล
3. ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อพัฒนาระบบการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ
4. ควรสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมด้านการจัดการขยะ เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น

การดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของท้องถิ่นในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. (2567). สถิติสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย พ.ศ. 2567. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

เจริญวงค์, ค. (2568). รูปแบบการจัดการขยะองค์รวมเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนผ่านกิจกรรมธนาคารขยะวิถีพุทธ. มจร การพัฒนาสังคม, 10(3), 295–307.

ตั้งประดิษฐ์, ว., สุขะปรเมษฐ, ศ., & โห้ลำยอง, ฐ. (2567). การจัดการขยะอย่างยั่งยืนโดยการบริหารแบบมีส่วนร่วม. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 9(6), 430–444.

ตั้งประเสริฐ, ฐ., เจียรจิตต์, ช., & โรจน์ศิริรัตน์, ป. (2567). รูปแบบการจัดการขยะพลาสติกในประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพ: ศึกษาการจัดการขยะในระดับสากล. วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา, 14(2), 418–438.

ฤชุวรารักษ์, พ., บุตตะโยธี, ว., ครองพงษ์, ว., แสวงแก้ว, ห., & ดอนโสม, จ. (2568). การจัดการขยะอินทรีย์อย่างยั่งยืนของชุมชนชานเมือง เทศบาลเมืองศิลา จังหวัดขอนแก่น. Journal of Humanities and Social Sciences (HUSOKKU), 42(3), 76–95.

ศิรพงศ์, ส., สุธีระ, บ., & โยธิน, แ. (2564). การศึกษาแนวทางการจัดการขยะที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่อุทยานแห่งชาติทางทะเลด้วยการใช้วิจัยแบบมีส่วนร่วม. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, 17(1).

ชูรัก, ย., สุขแสง, ส., บุญรัตน์, อ., ตระกูลใหม่กี, ย., และ เอกสายธาร, ค. (2567). การถ่ายทอดความรู้ด้านการจัดการขยะมูลฝอยผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม.

โพธิ์กลาง, น., การุณมาร, ร., และ คำวิสิทธิ์, ท. (2560). การจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม: ชุมชนบ้านหนองกู่ จังหวัดมหาสารคาม. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 26(2), 322–330.

Pontip, A., & Chueaduangpuy, K. (2024). Participation and results of community initial waste management by local administrative organizations in Nakhon Phanom Province. Dhammathas Academic Journal, 24(1), 157–170.

Rungsoi, N. (2021). Effectiveness of systematic solid waste management in local government organizations in Nakhon Pathom Province. Sarasas Journal of Humanities and Social Science.

Sinlapaksa, S., & Muriganon, P. (2019). Community participation and network partners in the development of solid waste management systems in Atsamat Municipality, Roi Et Province. Journal of Health Science, 28(3), 383–393.

Srisook, K., et al. (2019). Municipal solid waste management: A case study of Rangsit City Municipality. Journal of Disease and Health Risk DPC.3.

Sutthipong, S., et al. (2017). Factors influencing public participation in solid waste management

in Samutprakan Municipality. Journal of Environmental Management.

Thanwong, K. (2011). Community participation in solid waste management of Khlong Sam Subdistrict, Pathum Thani Province. EAU Heritage Journal Social Science and Humanities.

Thongchuay, N. (2015). People participation in solid waste management services in Tumbon Lankrabue Municipal District, Kamphaeng Phet Province. Journal of Community Development Research.

United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). Global waste management outlook. Nairobi: UNEP.

Wilson, D. C., Velis, C., & Cheeseman, C. (2013). Role of informal sector recycling in waste management in developing countries. Habitat International, 30(4), 797–808.

Wichaidit, Y., & Chompunth, C. (2023). Factors affecting the success of sustainable community waste management according to circular economy principles: A case study of Ban Rang Plub community, Ratchaburi Province. Local Administration Journal.

Winijakul, S. (2011). Community empowerment in waste management using participatory action research. Thai Journal of Public Health.

บทความวิชาการ

แนวทางการป้องกันการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ

GUIDELINES FOR PREVENTING CORRUPTION IN GOVERNMENT PROCUREMENT AND MATERIALS MANAGEMENT

รัฐวดี สมจิตร

Ruttawadee Somjit

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง

Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus

E-mail: ruttwadee.som@student.mbu.ac.th

วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

วันที่รับบทความ: 25 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 17 กุมภาพันธ์ 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 19 กุมภาพันธ์ 2569

Received: January 25, 2026; Revised: February 17, 2026; Accepted: February 19, 2026

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง แนวทางการป้องกันการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ ใช้การศึกษาจากเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งวิเคราะห์การแนวทางการตรวจสอบและป้องกันการทุจริตการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ

ผลการศึกษาพบว่า การทุจริตในหน่วยงานภาครัฐมีแนวทางแก้ไขคือรัฐต้องเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการการจัดซื้อจัดจ้าง โดยเปิดเผยโครงการให้สาธารณชนทราบ ตั้งแต่การตั้งงบประมาณ งบประมาณ โดยให้หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจที่จัดซื้อจัดจ้างต้องเปิดข้อมูลเกี่ยวกับโครงการที่จะจัดซื้อจัดจ้างเป็นข้อมูลสาธารณะ และขั้นตอนการจัดทำ TOR (ร่างขอบเขตงาน) ข้าราชการ และผู้บริหารที่กำกับดูแลหน่วยงานที่จะจัดซื้อจัดจ้าง ต้องนำคำท้วงติงต่าง ๆ ที่ได้รับมาพิจารณาและปรับปรุงแก้ไข จนสิ้นข้อสงสัย เพื่อเป็นแนวทางป้องกันการทุจริต ซึ่งการทุจริตในหน่วยงานภาครัฐส่งผลร้ายต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ระบบเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม ประชาชนต้องทราบถึงการทุจริตที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ : จัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ, โปร่งใส, ป้องกันทุจริต, e-GP

Abstract

An article titled "Guidelines for Preventing Public Procurement and Asset Management" uses literature, articles, and related research to analyze approaches for auditing and preventing corruption in public procurement and asset/supply management.

The study found that to address corruption in public agencies the state must disclose information about procurement processes, making projects public from budget allocation onward. Government agencies and state enterprises conducting procurements should publish project details and the TOR (terms of reference) as public information. Officials and executives overseeing procuring units must consider and act on received objections and revise procedures until all doubts are resolved as a means to prevent corruption. Corruption in public agencies harms citizens' livelihoods and the economy directly and indirectly, so the public must be informed about occurrences of corruption.

Keywords: Public procurement, Transparency, Anti-corruption, e-GP

บทนำ

การจัดซื้อจัดจ้างของหน่วยงานภาครัฐต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560 มาตรา 8 การจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุของหน่วยงานของรัฐต้องก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่หน่วยงานของรัฐ และต้องสอดคล้องกับหลักการ ดังต่อไปนี้ (1) คุ้มค่า โดยพัสดุที่จัดซื้อจัดจ้างต้องมีคุณภาพหรือคุณลักษณะที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ ในการใช้งานของหน่วยงานของรัฐ มีราคาที่เหมาะสม และมีแผนการบริหารพัสดุที่เหมาะสมและชัดเจน (2) โปร่งใส โดยการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุต้องกระทำโดยเปิดเผย เปิดโอกาสให้มี การแข่งขันอย่างเป็นธรรม มีการปฏิบัติต่อผู้ประกอบการทุกรายโดยเท่าเทียมกัน มีระยะเวลาที่เหมาะสม และเพียงพอต่อการยื่นข้อเสนอ มีหลักฐานการดำเนินงานชัดเจน และมีการเปิดเผยข้อมูลการจัดซื้อจัดจ้าง และการบริหารพัสดุในทุกขั้นตอน (3) มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยต้องมีการวางแผนการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุ ล่วงหน้าเพื่อให้การจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีกำหนดเวลาที่เหมาะสม โดยมีการประเมินและเปิดเผยผลสัมฤทธิ์ของการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุ (4) ตรวจสอบได้ โดยมีการเก็บข้อมูลการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุอย่างเป็นระบบ เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบ ให้หน่วยงานของรัฐใช้หลักการตามวรรคหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุ หากการจัดซื้อจัดจ้างไม่เป็นไปตามหลักการดังกล่าว แต่ไม่มีผลต่อการจัดซื้อจัดจ้าง อย่างมีนัยสำคัญ หรือเกิดจากกรณีเร่งด่วน หรือมีเหตุผลหรือความจำเป็นอื่น การจัดซื้อจัดจ้างนั้นย่อมไม่เสียไป การจัดซื้อจัดจ้างของหน่วยงานภาครัฐต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและ การบริหารงานพัสดุภาครัฐ

พ.ศ. 2560 ข้อ 28 การซื้อหรือจ้าง กระทำได้ 3 วิธี ดังนี้ (1) วิธีประกาศเชิญชวนทั่วไป (2) วิธีคัดเลือก (3) วิธีเฉพาะเจาะจง ข้อ 29 การซื้อหรือจ้างโดยวิธีประกาศเชิญชวนทั่วไป กระทำได้ 3 วิธี ดังนี้ (1) วิธีตลาดอิเล็กทรอนิกส์ (2) วิธีประกวดราคาอิเล็กทรอนิกส์ (3) วิธีสอบราคา

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (สำนักงาน ป.ป.ช.) ได้ริเริ่มและพัฒนาเครื่องมือการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ (Integrity and Transparency Assessment: ITA) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในเชิงบวก มีวัตถุประสงค์เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐทั่วประเทศได้รับทราบถึงสถานะและปัญหาการดำเนินงาน ด้านคุณธรรรมและความโปร่งใสของหน่วยงานของตนเอง โดยผลการประเมินที่ได้จะช่วยให้หน่วยงานภาครัฐสามารถนำไปใช้ใช้ในการปรับปรุงพัฒนาองค์กรให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน การให้บริการสามารถอำนวยความสะดวก และตอบสนองต่อประชาชนได้ดียิ่งขึ้น สรุปผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 ในภาพรวมของประเทศ คิดจากผลคะแนนเฉลี่ยของหน่วยงานภาครัฐที่เข้าร่วมการประเมินทุกหน่วยงานทั่วประเทศรวมทั้งสิ้น 8.317 หน่วยงาน ได้คะแนนเฉลี่ยภาพรวม 93.82 เพิ่มขึ้นจากปีงบประมาณ 2567 ร้อยละ 0.77 (ข้อมูลจากประกาศสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ เรื่อง ผลการประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ (Integrity and Transparency Assessment: ITA) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๕๖๘แต่ในทางปฏิบัติประชาชนกลับมองว่าการประเมินของหน่วยงานของรัฐไม่ได้ทำให้การทุจริตคอร์รัปชันหน่วยงานของรัฐลดลง ในทางกลับกันประชาชนมองว่ามีการทุจริตคอร์รัปชันเพิ่มมากขึ้น ไม่สะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

ปัญหาการทุจริตในประเทศไทย

การทุจริตในหนวยงานภาครัฐรวมถึงหนวยงานรัฐวิสาหกิจตางๆ ขาราชการหรือนักการเมืองหลายคนไมกลัวตอการทุจริตในหนาที่การงาน โดยสังเกตไดจากสถิติคดีทุจริตตางๆ ที่เกิดขึ้นมีอัตราเพิ่มขึ้นอยางตอเนื่อง (Office of Public Sector Anti-Corruption Commission. 2020) สาเหตุของการทุจริตเกิดจากการขัดกันแหงผลประโยชน (Conflict of interest) หรือทีเรียกกันทั่วไปวาผลประโยชนทับซอน ซึ่งเกี่ยวของกับนักการเมือง ขาราชการและนักธุรกิจที่รวมกันหาผลประโยชนจากการมีผลประโยชนทับซอนจนสรางความเสียหายแกประเทศชาติในที่สุด (Friedrich. 2000: 16-18) บางครั้งนักธุรกิจหรือพอค้าจะพยายามเขาไปแทรกแซงหนวยงานของรัฐวิสาหกิจ ซึ่งนักการเมืองและกรรมการผูจัดการของรัฐวิสาหกิจนั้นๆ จะรวมมือดวย ทั้งนี้เพื่อทุกฝายจะไดผลประโยชนตางๆ รวมกัน (Atkinson & Mancuso. 1992: 140) แนวคิดดังกลาวเปนการขยายความใหเห็นถึงพฤติกรรมการทุจริตใหมีความชัดเจนขึ้น

ปัจจุบันการได้มาของผู้บริหารทั้งในระดับประเทศและในระดับท้องถิ่น ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มบุลคลดังกล่าวทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์และผลประโยชน์ร่วม

การทุจริตในตำแหน่งหน้าที่

การทุจริตในตำแหน่งหน้าที่ (Occupational Fraud) หมายถึง การที่บุคคลใดใช้อำนาจในหน้าที่งาน ของตนก่อให้เกิดลาภอันมิควรได้หรือการใช้ทรัพยากรบุคคลหรือทรัพย์สินขององค์กรโดยผิดวัตถุประสงค์ (Dawn Marie Schwartz,2019) การทุจริตประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ 1) ข้อมูลเป็นเท็จอย่างมีสาระสำคัญ 2) รู้ว่าข้อมูลนั้นเป็นเท็จ 3) เชื่อมั่นว่าจะมีผู้หลงผิดใช้ข้อมูลนั้น และ 4) ผู้ใช้ข้อมูลได้รับความเสียหายอันเกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลอันเป็นเท็จดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าการทุจริต คือการกระทำโดยเจตนาที่จะหลอกลวงผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว สมาคมต่อต้านการทุจริตสากล (Association of Certified Examiners, 2020) จำแนกการทุจริตในหน้าที่ ออกเป็น 3 ประเภท คือ 1.การคอร์รัปชัน (Corruption) คือ การทุจริตโดยใช้อำนาจหน้าที่งานแสวงหาผล ประโยชน์ให้กับตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบ เช่น การรับเงินหรือผลประโยชน์อื่นใดจากบริษัทที่มาประมูลงาน หรือจากบริษัทจำหน่ายสินค้า หรือมีความขัดแย้งของผลประโยชน์ เป็นต้น 2.การยักยอกทรัพย์สิน (Asset Misappropriation) การยักยอกทรัพย์สินขององค์กรหรือหน่วยงาน เป็นการยักยอกเงินสด และทรัพย์สินอื่น ๆ การทุจริตประเภทนี้จะเป็นการขโมย หรือนำทรัพย์สินของบริษัทไปใช้ในทางที่ผิด 3.การทุจริตในงบการเงิน (Financial Statement Fraud) คือ การปลอมแปลงหรือการเปลี่ยนแปลงข้อมูลในงบการเงิน การละเว้นการบันทึกบัญชีหรือความตั้งใจในการนำเสนองบการเงินผิดพลาด

จะเห็นได้ว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งสูงหรือผู้บริหารมีโอกาสที่จะเกี่ยวข้องกับการทุจริตได้มากกว่าตำแหน่งที่ต่ำลงมา เนื่องจากหากมีตำแหน่งหน้าที่ที่สูงก็สามารถสั่งการได้ ไม่ว่าจะเป็นการสั่งให้กระทำที่ไม่เป็นไปตามระเบียบ หรือจงใจไม่ปฏิบัติตามระเบียบ ส่งผลให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน และสะท้อนถึงความมีประสิทธิภาพในการบริหารขององค์กรในภาพรวม

โอกาสที่จะก่อให้เกิดการทุจริต

มาสโลว์ได้ตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ (Maslow’s General Theory of Human & Motivation) โดยมาสโลว์ ได้อธิบายถึงความต้องการของมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากต่ำไปหาสูง (Hierarchy& Needs) และเป็นทฤษฎีที่ยอมรับกันแพร่หลายสมมติฐานดังกล่าวมีความเกี่ยวกับ พฤติกรรมของมนุษย์ดังนี้ (Abraham H.Maslow. 1954: 80 - 106)

1. มนุษย์มีความต้องการ ความต้องการมีอยู่เสมอ และไม่มีที่สิ้นสุด แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการนั้นขึ้นอยู่กับว่า เขามีสิ่งนั้นอยู่แล้วหรือยัง ขนาดที่ความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการอื่นจะเข้ามาแทนที่ กระบวนการนี้ไม่มีที่สิ้นสุด และจะเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่เป็นแรงจูงใจของพฤติกรรม

3. ความต้องการของมนุษย์มีลำดับขั้นความสำคัญ กล่าวคือ เมื่อความต้องการระดับต่ำ ได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะมีการเรียกร้องให้มีการตอบสนองทันที

4. ตามทฤษฎีของมาสโลว์ได้แบ่งลำดับขั้นของความต้องการ (Hierarchy of Needs) ไว้ 5 ขั้น จากต่ำไปสูง ดังนี้

ลำดับขั้นความต้องการตามทฤษฎีมาสโลว์

(Maslow's hierarchy of human needs)

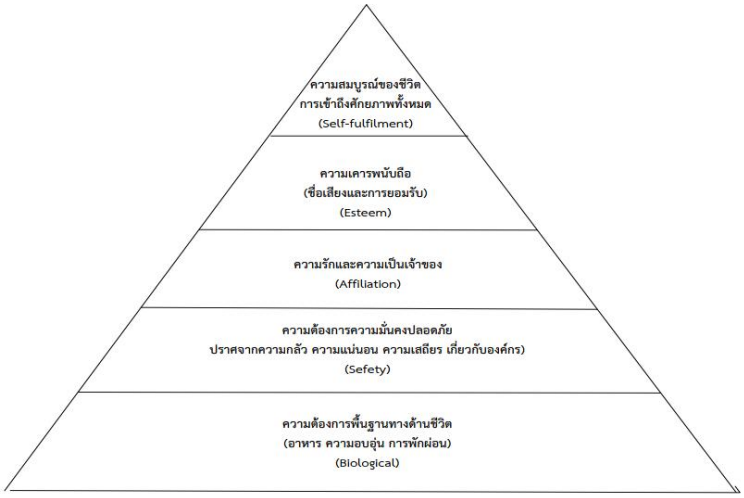

1. ความต้องการของร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการพื้นฐานเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ได้แก่ ความต้องการปัจจัยสี่ ความต้องการการยกย่อง และความต้องการทางเพศ ฯลฯ เป็นต้น

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เป็นความต้องการที่เหนือกว่าความต้องการอยู่รอด ซึ่งมนุษย์ต้องการเพิ่มความต้องการในระดับที่สูงขึ้น เช่น ต้องการความมั่นคงในการทำงาน ความต้องการได้รับการปกป้องคุ้มครอง ความต้องการความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เป็นต้น

3. ความต้องการด้านสังคม (Social needs) หรือความต้องการความรักและการยอมรับ (Love and belongingness needs) ความต้องการทั้งในแง่ของการให้และการได้รับซึ่งความรัก ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ความต้องการให้ได้การยอมรับ เป็นต้น

4. ความต้องการการยกย่อง (Esteem needs) ซึ่งเป็นความต้องการการยกย่องส่วนตัว (Self-esteem) ความนับถือ (Recognition) และสถานะ (Status) จกสังคม ตลอดจนเป็นความพยายามที่จะให้มีความสัมพันธ์ระดับสูงกับบุคคลอื่น เช่น ความต้องการให้ได้การเคารพนับถือ ความสำเร็จ ความรู้ ศักดิ์ศรี ความสามารถ สถานะที่ดีในสังคมและมีชื่อเสียงในสังคม

5. ความต้องการประสบความสำเร็จสูงสุดในชีวิต (Self-actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดแต่ล่ะบุคคล ซึ่งถ้าบุคคลใดบรรลุความต้องการในขั้นนี้ได้ จะได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลพิเศษ เช่น ความต้องการที่เกิดจากความสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จ นักร้องหรือนักแสดงที่มีชื่อเสียง เป็นต้น

สรุปได้ว่า มาสโลว์มีความคิดว่าความต้องการของมนุษย์เป็นแรงจูงใจด้านพฤติกรรม และมีลักษณะเป็นลำดับขั้นจากระดับต่ำไปสู่ระดับสูง ความต้องการของมนุษย์มีอยู่ตลอดเวลาและไม่สิ้นสุด เมื่อความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการนั้นจะไม่เป็นแรงจูงใจอีกต่อไป และจะเกิดความต้องการในระดับที่สูงขึ้นมาแทน ความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่เป็นแรงจูใจและผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่อยากได้ และไปให้ถึงขั้นของความต้องการนั้น

มาตรการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน

จากข้อเสนอขององค์กรต่อต้านคอร์รัปชันประเทศไทย ได้เสนอข้อแนะนำเพื่อพัฒนากระบวนการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ ให้ปลอดคอร์รัปชันและเพิ่มการแข่งขัน จำนวน 6 ข้อ ดังนี้

1. ส่งเสริมการแข่งขันมากขึ้นในทุกการประมูล โปร่งใสเปิดเผยข้อมูล วัดประสิทธิภาพประสิทธิผลได้จริง เป็นหัวใจสำคัญของการป้องกันคอร์รัปชัน คือ การสร้างความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมผ่านการเปิดเผยข้อมูลให้ประชาชนรับรู้ได้ทุกขั้นตอน และโดยประจักษ์ชัดว่าพลังการมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของเงินภาษีที่เป็นงบประมาณจัดซื้อจัดจ้างนั้น เป็นพลังตรวจสอบที่ทรงประสิทธิภาพ กระดุมเม็ดแรกของการแก้ไขวิกฤตกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐจึงต้องเริ่มที่ออกแบบให้มาตรการหรือระเบียบใดก็ตาม ต้องวางหลักการบน ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

1.1 กติกาเปิดกว้าง เขียนทีโออาร์ที่จูงใจเอกชนให้เข้าแข่งขันมากที่สุด เช่น ลดวงเงินของผลงานของวงเงินโครงการที่จะประมูล แก้กติกาแข่งขันพื้นฐานที่ไม่เป็นธรรม ยกเลิกระเบียบหยุมหยิม สร้างความมั่นใจให้เอกชนที่จะ ‘ลงทุน’ เพื่อเข้าประมูลจากการที่ เจ้าหน้าที่รัฐทำงานอย่างโปร่งใสตรงไปตรงมา เอกชนทุกรายสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนั้นได้อย่างเท่าเทียมกัน เป็นต้น

1.2 กำหนดเงื่อนไขในสัญญาที่จูงใจภาคธุรกิจ เช่น เงื่อนไขการชำระเงิน การกำหนดส่วนแบ่งรายได้ อายุของสัญญา สิทธิพิเศษ ความรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาหากเกิดเหตุคาดไม่ถึง และควรปรับปรุงและเปิดเผยข้อมูลกระบวนการจัดทำร่างขอบเขตงาน (TOR) และสัญญาจ้าง ให้เป็นตามมาตรฐานสากลยอมรับเพื่อป้องกันไม่ให้มีการเอื้อประโยชน์ให้เฉพาะบางกลุ่ม

1.3 เปิดเผยและเปิดการเชื่อมต่อข้อมูลการจัดซื้อจัดจ้าง ตามมาตรฐานการเปิดเผยข้อมูลการทำสัญญาภาครัฐสากล The Open Contracting Data Standard (OCDS) รวมทั้งข้อมูลนิติบุคคล ในรูปแบบที่คอมพิวเตอร์สามารถประมวลผลได้ ผ่านเว็บไซต์ของกรมบัญชีกลาง เว็บไซต์ภาษีไปไหน และ ACT Ai เพื่อให้สื่อมวลชน และประชาชนสามารถตรวจสอบได้อย่างเสรี อีกทั้งพัฒนาระบบเชื่อมโยงข้อมูลเกี่ยวกับบุคคล และเส้นทางการเงินของนิติบุคคลที่เข้าทำสัญญากับภาครัฐด้วย

2. เสริมสร้างกลไกป้องกันให้เข้มแข็ง เพิ่มการมีส่วนร่วมประชาชน

2.1 เพิ่มจำนวนโครงการเข้าร่วมข้อตกลงคุณธรรมมากขึ้น เน้นโครงการมูลค่าสูง มีผลกระทบมาก

และอยู่ในความสนใจของประชาชน จัดให้มีผู้สังเกตการณ์อิสระเข้าติดตามตรวจสอบตั้งแต่ขั้นตอนจัดทำร่างขอบเขตงาน (TOR) โดยกำหนดเป็นเกณฑ์พิจารณาการขออนุมัติจัดทำโครงการ และควรขยายวิธีคัดเลือกโครงการเข้าร่วมข้อตกลงคุณธรรม เพื่อปิดช่องหลบเลี่ยงการตรวจสอบ รวมถึงควรกำหนดแผนงานสุ่มตรวจโครงการขนาดใหญ่ ที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการข้อตกลงคุณธรรม

2.2 การเปิดเผยสาธารณะ ไม่ปิดกั้น เชื่อมโยงกลไกตรวจสอบ เมื่อผู้สังเกตการณ์ส่งรายงานข้อสังเกตการณ์ (Notification Report : NR) ฉบับที่ 2 ต้องส่งให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายเข้าตรวจสอบได้ทันทีและเปิดเผยรายงานข้อสังเกตการณ์ (NR) รวมถึงเอกสารที่เกี่ยวข้องให้ประชาชนได้รับทราบและสนับสนุนสิทธิร้องเรียนต่อองค์กรอิสระเพื่อร่วมตรวจสอบ

2.3 เสริมกลไกป้องกันการทุจริตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยควรพิจารณาปรับปรุงบทลงโทษกรณีหลบเลี่ยงกฎหมายไม่ปฏิบัติตามมาตรการป้องกันการทุจริตภายใต้พระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างฯ หรือ ที่ไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ข้อตกลงคุณธรรม

2.4 จัดเตรียมทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานข้อตกลงคุณธรรม (Integrity Pact) และโครงการความโปร่งใสในการก่อสร้างภาครัฐ (CoST) และกระบวนการตรวจสอบข้อมูลคุณสมบัติผู้ประกอบการที่จะเข้ายื่นเสนอราคาตามมาตรฐานขั้นต่ำของนโยบายป้องกันการทุจริตที่ผู้ประกอบการต้องจัดให้มี เพื่อให้การดำเนินงานทั้ง 3 มาตรการมีความต่อเนื่องและสามารถบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

3. กำจัดกำไรส่วนเกินที่จะถูกใช้เป็นเงินใต้โต๊ะและลดความสูญเสียของรัฐ โดยวางมาตรการใหม่ในการกำหนดราคากลางที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของตลาด

3.1 เพิ่มความโปร่งใสในการทำหน้าที่ของคณะกรรมการจัดทำราคากลาง ปรับปรุงวิธีการและกระบวนการคำนวนราคากลาง โดยเฉพาะวิธีการได้มาซึ่งราคาวัสดุอุปกรณ์เพื่อป้องกันไม่ให้ราคากลางสูงเกินราคาตลาด และราคากลางไม่สะท้อนต้นทุนที่แท้จริง และควรเปิดให้ประชาชน องค์กรภาคประชาสังคม และสื่อมวลชนมีส่วนร่วมดำเนินการ เพื่อตรวจสอบ ทักท้วงและปรับแก้ให้ได้ราคาตลาดที่มีอยู่จริงและเหมาะสมเป็นปัจจุบัน และบันทึกข้อมูล

3.2 ปรับแนวทางการพิจารณาจัดซื้อจัดจ้างมุ่งเน้นเลือกข้อเสนอที่ให้ "ความคุ้มค่าที่สุด" ไม่ใช่แค่ราคาถูกที่สุด โดยประเมินจากหลายปัจจัยรวมกัน เช่น คุณภาพ, ความเชี่ยวชาญ, ประสิทธิภาพการทำงาน และความเสี่ยงในการดำเนินโครงการ

4. ทบทวนการขึ้นบัญชีผู้รับเหมาบ่อยครั้งที่พบว่าบัญชีผู้รับเหมาที่รัฐจัดทำกลายเป็นเครื่องมือจำกัดและกีดกันคู่แข่งขันจนง่ายต่อการจัดคิว แบ่งงาน แบ่งประโยชน์ จึงต้องทบทวนเพื่อเปิดพื้นที่การแข่งขันให้มากขึ้น จากการศึกษาพบว่า กลุ่มผู้รับเหมาชั้นพิเศษมีจำนวนน้อยรายทำให้ฮั้วง่าย การประมูลของกลุ่มนี้มักชนะประมูลด้วยราคาเต็มหรือเบียดราคากลาง ขณะที่กลุ่มผู้รับเหมาชั้นหนึ่งมีจำนวนมากรายกว่ามาก ทำให้มีการแข่งขัน ลดราคาอย่างชัดเจน

4.1 ปรับปรุงวิธีการกำหนดคุณสมบัติของผู้เสนอราคาให้เหมาะสม สอดคล้องกับเนื้องานจริง ไม่ควรตั้งคุณสมบัติสูงเกินความจำเป็น จนกีดกันผู้เข้าร่วมเสนอราคาเหลือน้อยราย และควร “เร่งยกเลิกการจัดชั้นผู้รับเหมา” เพิ่มแข่งขันประมูลให้มากขึ้น เช่น อาจใช้การกำหนดคุณสมบัติที่เหมาะสมและแก้ไขการวางหลักประกันการก่อสร้างลดลง 5-10% เพื่อเปิดโอกาสเพิ่มจำนวนผู้รับเหมารายใหม่ให้สามารถเข้าประมูลเสนอราคาได้มากขึ้นและยังช่วยสร้างผู้ประกอบการวิศวกรรายใหม่ได้มีโอกาสพัฒนาสู่การเป็นผู้เชี่ยวชาญให้กับประเทศในอนาคต

4.2 กำหนดหลักเกณฑ์การพิจารณาความสามารถของผู้เสนอราคา เช่น ประวัติผู้ถือหุ้น, ประวัติผลงาน, ความสามารถด้านการเงิน, และบุคลากรสายวิชาชีพด้านต่าง ๆ รวมถึงจัดให้มีหน่วยงานรับผิดชอบตรวจสอบความถูกต้องจากข้อมูลที่ผู้เสนอราคายื่นแจ้ง และยกระดับการตรวจสอบคุณสมบัติรายชื่อบุคคลและบริษัทที่เข้าร่วมเสนอราคาที่ถูกขึ้นบัญชีดำ (Blacklist) จากองค์กรระหว่างประเทศหรือรัฐบาลต่างประเทศ

5. การสอบทานธุรกิจ (Due diligence) ธุรกิจเอกชนที่เสนองานในโครงการจัดซื้อจัดจ้างขนาดใหญ่ โดยใช้ Ai หรือเครื่องมือทางบัญชีนิติวิทยา (Forensic Accounting) จับไปที่เอกชนแต่ละราย เพื่อหาความเชื่อมโยง (Data Correlations) ของค่าน้ำค่าไฟฟ้า การจ้างแรงงาน จ่ายเงินประกันสังคม เสียภาษีรายได้ ฯลฯ ว่าที่มาของเงิน และมีความสัมพันธ์กับรายได้ หรือไม่อย่างไร และควรตรวจสอบเอกสาร เช่น สัญญาของกิจการร่วมค้า การแบ่งงาน การแบ่งผลตอบแทนระหว่างกิจการร่วมค้า

6. การจัดทำบัญชีเฝ้าระวัง (Watch list) ผู้ทิ้งงาน เป็นมาตรการสำคัญ ต้องปรับปรุงกระบวนการขึ้นบัญชีผู้ทิ้งงาน ให้รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ เพื่อปิดช่องว่างกระบวนการพิจารณาขึ้นบัญชีผู้ทิ้งงาน ไม่ให้มีโอกาส เข้าประมูลและทำสัญญากับหน่วยงานอื่นต่อไป เสนอจัดทำบัญชีเฝ้าระวัง (Watch list) เนื่องจากปัจจุบัน การขึ้นบัญชีผู้ทิ้งงานทำได้อย่างล่าช้าเพราะต้องมีการตัดสินตามขั้นตอนการพิจารณาลงโทษผู้ทิ้งงาน ดังนั้น การจัดทำบัญชีเฝ้าระวังเพื่อเป็นฐานข้อมูลให้หน่วยงานสืบค้นบริษัทเอกชนที่มีปัญหาในการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ เช่นส่งงานไม่ครบ หรือล่าช้า ก่อความเสียหายแก่ภาครัฐ แต่ยังอยู่ในระหว่างกระบวนการพิจารณา เพื่อให้หน่วยงานได้รับทราบและพิจารณาอย่างรอบคอบหากจะดำเนินการเข้าทำสัญญากับบริษัทเอกชนในบัญชีนี้ และเป็นการบริหารความเสี่ยงในการจัดซื้อจัดจ้างที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะช่วยรักษาผลประโยชน์ต่อหน่วยงานเจ้าของโครงการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่ระบบและกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐให้กลับมาเป็นที่เชื่อมั่นของประชาชน

ซึ่งที่ได้ศึกษามาทั้งหมดมาตรการสำคัญมุ่งเน้นการเพิ่มความโปร่งใสและการแข่งขันในกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างของภาครัฐ โดยเปิดเผยข้อมูลและกำหนดเงื่อนไขการประมูลที่เป็นธรรม พร้อมทั้งเสริมกลไกป้องกันการทุจริตและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ นอกจากนี้ยังปรับปรุงการกำหนดราคากลางให้สอดคล้องกับราคาตลาดและพิจารณาความคุ้มค่าของโครงการมากกว่าราคาต่ำสุด รวมทั้งทบทวนระบบบัญชีผู้รับเหมาเพื่อเพิ่มการแข่งขันอย่างเป็นธรรม อีกทั้งมีการตรวจสอบธุรกิจเอกชนที่เข้าร่วมโครงการขนาดใหญ่ด้วย

เทคโนโลยีและการวิเคราะห์ทางการเงิน และจัดทำบัญชีเฝ้าระวังผู้ทิ้งงานเพื่อลดความเสี่ยงและป้องกันความเสียหายต่อภาครัฐ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความโปร่งใส ความเชื่อมั่น และประสิทธิภาพของระบบจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ

บทสรุป

การจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐเป็นกระบวนการสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการบริหารประเทศและการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐ หากกระบวนการดังกล่าวขาดความโปร่งใสหรือมีการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อเศรษฐกิจ สังคม และความเชื่อมั่นของประชาชนต่อหน่วยงานภาครัฐ โดยสาเหตุสำคัญของการทุจริตมักเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทับซ้อน การใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ ระบบอุปถัมภ์ และแรงจูงใจส่วนบุคคลที่เกิดจากความต้องการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งล้วนส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการทุจริตในรูปแบบต่าง ๆ

ภาครัฐจึงได้พยายามกำหนดมาตรการและกลไกในการป้องกันการทุจริต เช่น การกำหนดกฎหมายและระเบียบด้านการจัดซื้อจัดจ้าง การประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสของหน่วยงานภาครัฐ การเปิดเผยข้อมูลโครงการและขั้นตอนการดำเนินงาน รวมถึงการส่งเสริมให้ประชาชนและหน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม แม้มาตรการเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการยกระดับการบริหารจัดการภาครัฐ แต่ในทางปฏิบัติยังพบว่าปัญหาการทุจริตยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และในบางกรณีผลการประเมินหรือมาตรการที่ใช้ยังไม่สะท้อนสถานการณ์ที่แท้จริงตามที่ประชาชนรับรู้

ปัจจุบันรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐได้ออกมาตรการในป้องกันการทุจริตหลายอย่าง เช่น การประเมินคุณธรรมและความโปร่งใสในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ (Integrity and Transparency Assessment: ITA) การจัดทำรายงานการเงินประจำปีตามแบบที่กระทรวงการคลังกำหนดเพื่อส่งให้สำนักงานตรวจเงินแผ่นดินตรวจสอบ แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาทุจริตคอร์รัปชันที่ฝังรากลึกในระบบราชการไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งขัดแย้งกับผลการประเมินที่หน่วยงานของรัฐได้ดำเนินการ หากมองตามบริบทที่ประชาชนได้รับการบริการหรือรู้เห็นข้อมูลต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่เชื่อมั่นต่อมาตรการที่ภาครัฐดำเนินการ ทั้งนี้การดำเนินการประเมินของภาครัฐเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการจัดอันดับ ดัชนีการรับรู้การทุจริต (CPI) ที่ Transparency International ของทั่วโลก

ดังนั้น แนวทางสำคัญในการป้องกันการทุจริตในกระบวนการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ ควรมุ่งเน้นการสร้างระบบที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และเปิดโอกาสให้เกิดการแข่งขันอย่างเป็นธรรม ควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีและฐานข้อมูลในการตรวจสอบธุรกิจเอกชนที่เข้าร่วมโครงการ รวมถึงการปรับปรุงการกำหนดราคากลางให้สอดคล้องกับราคาตลาด การเพิ่มบทลงโทษสำหรับผู้กระทำผิด และการจัดทำระบบเฝ้าระวังเพื่อลดความเสี่ยงในการทุจริต นอกจากนี้ การปลูกฝังค่านิยมด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงการสร้างความตระหนักรู้ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยลดโอกาสการทุจริตได้อย่างยั่งยืน

ท้ายที่สุด การพัฒนาระบบการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรม จะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อภาครัฐ และทำให้การใช้ทรัพยากรของประเทศเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมโดยรวม อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

พระราชบัญญัติการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560. (2560).

ระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยการจัดซื้อจัดจ้างและการบริหารพัสดุภาครัฐ พ.ศ. 2560. (2560).

องค์กรต่อต้านคอร์รัปชัน (ประเทศไทย). (**n.d.).** สืบค้นจาก https://www.anticorruption.in.th

สุฏิกา รักประสูติ. **(**2564). การค้นหา ควบคุม และป้องกันการทุจริตในตำแหน่งหน้าที่. วารสารวิจัยวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์, 5(1), 305–316.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. (**n.d.).** สืบค้นจาก https://itas.nacc.go.th

Somjit, R. (2026). Guidelines for preventing corruption in government procurement and materials management. Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus.

บทความวิชาการ

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่า : การต่อรองทางอุดมการณ์ในยุคหลังรัฐประหาร 2557

POWER RELATIONS BETWEEN THE STATE AND FOREST MONKS: IDEOLOGICAL NEGOTIATION IN THE POST-2014 COUP ERA

ศักดินนท์ อัตถาหาร

Sakdinon Atthahan

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านช้าง

Mahamakut Buddhist University Srilanchang Campus

E-mail: sakdinon.att@student.mbu.ac.th

วารสารอาร์แสง
R LIGHT JOURNAL

วันที่รับบทความ: 28 มกราคม 2569; วันแก้ไขบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2569; วันที่ตอบรับบทความ: 22 กุมภาพันธ์ 2569

Received: January 28, 2026; Revised: February 20, 2026; Accepted: February 22, 2026

บทคัดย่อ

บทความ เรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่า : การต่อรองทางอุดมการณ์ในยุคหลังรัฐประหาร 2557 ใช้การศึกษาจากเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งวิเคราะห์กลไกการการควบคุมและการต่อรองทางอุดมการณ์ระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ ภายใต้เงื่อนไขของระบอบการเมืองแบบอำนาจนิยมที่พยายามสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนผ่านการอ้างศีลธรรม พุทธศาสนา และความมั่นคงของชาติ

ผลการศึกษา พบว่าภายหลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 รัฐไทยได้ขยายบทบาทการกำกับควบคุมกิจการคณะสงฆ์อย่างเข้มข้น ผ่านเครื่องมือทางกฎหมาย นโยบาย และโครงสร้างการปกครองสงฆ์ โดยเฉพาะการอ้าง “การปฏิรูปคณะสงฆ์” และ “การธำรงพระพุทธศาสนา” เป็นเหตุผลในการใช้อำนาจแทรกแซง ขณะเดียวกันรัฐยังใช้พระสงฆ์บางกลุ่มในเชิงอุดมการณ์ เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างวาทกรรมเรื่องความสงบเรียบร้อย ศีลธรรม และความสามัคคีของชาติ ซึ่งมีส่วนช่วยลดทอนความชอบธรรมของการต่อต้านทางการเมืองในระดับสังคม พระสงฆ์สายป่ามิได้อยู่ในฐานะผู้ถูกควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ หากแต่มีการต่อรองเชิงอุดมการณ์กับรัฐผ่านการยืนยันอัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณที่เน้นความสันโดษ ความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย และการวางตัวห่างจากการเมือง การปฏิเสธหรือรักษาระยะห่างจากโครงสร้างอำนาจรัฐมิได้เป็นการต่อต้านโดยตรง หากเป็นการใช้อำนาจเชิงศีลธรรมและสัญลักษณ์ โดยพระสงฆ์สายป่าดำรงบทบาทในฐานะพื้นที่อุดมการณ์ทางเลือกที่สะท้อนความตึงเครียดระหว่างอำนาจรัฐ ศาสนา และศีลธรรมทางการเมืองในสังคมไทยร่วมสมัย และช่วยเปิดให้เห็นขอบเขตและข้อจำกัดของการใช้อำนาจเชิงอุดมการณ์ของรัฐภายใต้ระบอบอำนาจนิยม หากคณะสงฆ์ไม่ต้องการยุ่งเยี่ยวกับการเมืองต้องให้รัฐถอนคืนระบบราชการในคณะสงฆ์

คำสำคัญ: รัฐ–สงฆ์, อำนาจรัฐ, สายป่า, อุดมการณ์

Abstract

This article examines the power relations between the Thai state and forest monks (Phra Sai Pa) through an analysis of ideological negotiation in the post-2014 coup context. Using documentary research based on academic articles and related studies, the study focuses on mechanisms of state control and ideological bargaining under an authoritarian political regime that seeks legitimacy through morality, Buddhism, and national security.

The findings reveal that following the 2014 coup, the Thai state intensified its control over the Sangha through legal frameworks, policies, and ecclesiastical administrative structures, particularly under the justification of "Sangha reform" and the "protection of Buddhism." At the same time, certain groups of monks have been mobilized as ideological instruments to promote discourses of social order, morality, and national unity, thereby weakening the legitimacy of political dissent. However, forest monks are not entirely subject to state domination; instead, they engage in ideological negotiation by reaffirming their spiritual identity, emphasizing asceticism, strict adherence to the Vinaya, and detachment from politics. Their distancing from state power does not constitute direct resistance but reflects the exercise of moral and symbolic authority. In this sense, forest monasticism functions as an alternative ideological space that highlights tensions between state power, religion, and political morality in contemporary Thai society, while also revealing the limits of state ideological control under authoritarianism.

Keywords: State–Sangha, State power, Forest monks, Ideology

บทนำ

นับตั้งแต่พระสงฆ์กำเนิดขึ้นในพระพุทธศาสนาในระยะแรกเป็นพระป่าทั้งสิ้น ไม่มีการสร้างอาคารสถานให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะเจาะจง เนื่องจากพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งถาวร ด้วยจะทำให้เกิดความยึดติดในทรัพย์ทางโลก จึงทรงกำหนดสถานที่สำหรับใช้เป็นที่อาศัยพื้นฐานสุด คือ "รุกขมูลเสนาสนะ" อันหมายถึงการอยู่รอบโคนต้นไม้ (องฺ จตุกฺก 21/27/42) สมัยหลังพุทธกาลพระภิกษุในเวลาถัดมาจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน 2 แบบ คือ

1. ฝ่ายหนึ่งซึ่งยังคงตั้งมั่นอยู่กับแนวปฏิบัติเดิมนั่นคือปลีกความวุ่นวายจากโลกออกสู่ป่าเพื่อแสวงหาความวิเวก มุ่งเน้นทางวิปัสสนาธุระ เรียกว่าพระป่า พระอรัญวาสี

2. ฝ่ายหนึ่งซึ่งนิยมการอยู่ชิดติดวัดภายในเขตชุมชน โดยมุ่งเน้นการศึกษา คือการมุ่งศึกษาเพื่อให้รู้ถึงพระพุทธพจน์ พระธรรมวินัย รวมทั้งพระอภิธรรมต่าง ๆ เรียกฝ่ายที่อยู่ในเมืองว่า พระคามวาสี (สุนทร ณ รังสี, 2539)

ศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นระบบความเชื่อหรือหลักคำสอนทางจิตวิญญาณ หากยังเป็นแหล่งทรัพยากรเชิงอำนาจ (power resource) และเชิงอุดมการณ์ (ideological resource) ที่รัฐสามารถนำมาใช้เพื่อสนับสนุนความชอบธรรมของการปกครอง ในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวมักถูกจัดวางอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดว่าด้วย “รัฐอุปถัมภ์ศาสนา” ซึ่งเปิดพื้นที่ให้รัฐมีบทบาทในการกำกับ ควบคุม และนิยามสถานะของคณะสงฆ์ ขณะเดียวกันก็ทำให้ศาสนากลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างอำนาจทางการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย รัฐได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดระเบียบคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ ผ่านกฎหมาย โครงสร้างการปกครองสงฆ์ และนโยบายด้านศาสนา การรวมศูนย์อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไม่เพียงสะท้อนความพยายามของรัฐในการสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนา หากยังเป็นกระบวนการสร้างระเบียบวินัย (discipline) และการควบคุมเชิงสถาบันที่สอดคล้องกับโครงการสร้างรัฐสมัยใหม่ การจัดวางบทบาทของพระสงฆ์ให้อยู่ในกรอบความเป็น “ศีลธรรมของรัฐ” ทำให้ศาสนากลายเป็นกลไกสนับสนุนอำนาจรัฐ ทั้งในเชิงสัญลักษณ์และในเชิงการผลิตซ้ำคุณค่าเกี่ยวกับความสงบ ความสามัคคี และการเชื่อฟังอำนาจภายหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเข้มข้นยิ่งขึ้น ภายใต้บริบทของระบอบการเมืองที่ขาดความชอบธรรมจากกระบวนการเลือกตั้ง รัฐจำเป็นต้องแสวงหากลไกอื่นในการสร้างความชอบธรรมให้แก่การปกครองของตน ศีลธรรม พุทธศาสนา และวาทกรรมเรื่องความสงบเรียบร้อยจึงถูกนำมาใช้เป็นฐานสำคัญของการอธิบายและรองรับอำนาจ การอ้างถึง “ศีลธรรมอันดี” “ความมั่นคงของชาติ” และ “การปกป้องพระพุทธศาสนา” กลายเป็นถ้อยคำที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอในนโยบายและการปฏิบัติของรัฐในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐได้ขยายอำนาจการกำกับกิจการคณะสงฆ์ผ่านเครื่องมือทางกฎหมายและนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองสงฆ์ การเข้าแทรกแซงกระบวนการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัด หรือการจัดระเบียบและตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์โดยอ้างความจำเป็นในการปฏิรูปคณะสงฆ์ มาตรการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการทำให้คณะสงฆ์อยู่ภายใต้ระเบียบวินัยของรัฐและสอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองที่รัฐต้องการสถาปนา

อย่างไรก็ตามคณะสงฆ์มิได้เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกันหากแต่มีความหลากหลายทั้งในเชิงการปฏิบัติ แนวคิด และความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ ในบรรดากลุ่มพระสงฆ์ต่างๆ พระสงฆ์สายป่าเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะและจิตสำนึกทางศีลธรรมอย่างชัดเจน โดยเน้นการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด การถือพระธรรมวินัยเป็นศูนย์กลาง ความสันโดษ และการหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับอำนาจทางโลก ลักษณะเฉพาะดังกล่าวทำให้พระสงฆ์สายป่าถูกมองว่าเป็นผู้ครอบครองอำนาจเชิงศีลธรรมที่ค่อนข้างเป็นอิสระจากโครงสร้างรัฐ และมีสถานะพิเศษในทางสังคมของพุทธศาสนิกชน ภายใต้หลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 พระสงฆ์สายป่ากลายเป็นทั้งทรัพยากรและความท้าทายของอำนาจรัฐ ในด้านหนึ่งรัฐพยายามดึงเอาความศักดิ์สิทธิ์และ

ภาพลักษณ์ความบริสุทธิ์ทางศีลธรรมของพระสงฆ์สายป่ามาใช้สนับสนุนอุดมการณ์เรื่องความสงบ ความเรียบร้อย และศีลธรรมของสังคม แต่อีกด้านหนึ่งความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณและการสันโดษ ทำให้รัฐไม่สามารถควบคุมหรือจัดวางบทบาทของกลุ่มนี้ได้อย่างสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่ามิได้อยู่ในรูปแบบของการควบคุมหรือการต่อต้านอย่าตรงไปตรงมา หากแต่เป็นกระบวนการต่อรองทางอุดมการณ์ที่ดำเนินไปอย่างซับซ้อน รัฐพยายามใช้อำนาจเชิงกฎหมายและวาทกรรมทางศีลธรรมในการกำกับและจัดกรอบบทบาทของพระสงฆ์สายป่า ขณะที่พระสงฆ์สายป่าใช้ลักษณะเฉพาะในการดำรงตนทางธรรมวินัย การวางตัวห่างจากการเมือง และการรักษาความบริสุทธิ์ทางจริยธรรมเป็นกลไกในการคงไว้ซึ่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของตน

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์การเมืองไทย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช การตรากฎหมายดังกล่าวเรียกว่า “กฎพระสงฆ์” รวมอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งทรงให้ชำระรวบรวมขึ้นในปีจุลศักราช 1166 (พ.ศ. 2347) (ปลื้ม โชติษฐยางกูร, 2550) มีวัตถุประสงค์ในการควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีนิกายสงฆ์ใหม่ชื่อว่า ธรรมยุติกนิกาย และพยายามแยกคณะเป็นอิสระ แต่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายยังรวมอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าคณะกลางตลอดสมัยรัชกาลที่ 3 ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงใช้กฎพระสงฆ์ที่ตราขึ้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นหลัก ในส่วนของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรก เดิมเรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) โดยพระราชบัญญัตินี้มีลักษณะเป็นธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ที่กำหนดโครงสร้างการบริหารและการจัดองค์กรไว้อย่างเป็นระบบ นับเป็นครั้งแรกในประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทยที่มีกฎหมายกำหนดระบบการปกครองคณะสงฆ์ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539) พระราชบัญญัตินี้มีบังคับใช้มาถึงรัชกาลที่ 8 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 คณะราษฎรพยายามรับช่วงการอุปถัมภ์ศาสนาและปรับโครงสร้างให้สอดคล้องกับรัฐสภาและมีการออกพระราชบัญญัติเพิ่มอีกหลายฉบับจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ยังคงให้คณะสงฆ์พึ่งพิงรัฐอยู่ รัฐยังคงใช้อิทธิพลทางศาสนาในการสร้างชาติ เช่น การบังคับสอนศีลธรรม และมีกฎหมายควบคุม เช่น พ.ร.บ. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวันสำคัญทางศาสนา เพื่อสร้างความเลื่อมใสให้เกิดต่อพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังเป็นไปเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ บริบทของแต่ละยุคสมัย และเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการปกครองของคณะสงฆ์อีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์ไทยมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย โดยรัฐใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมผ่านการรวมศูนย์คณะสงฆ์และการสร้างระบบการศึกษา (เช่นสมัย ร.5) ในขณะที่คณะสงฆ์ก็มีบทบาทในการให้คำแนะนำทางจริยธรรมแก่ผู้ปกครองและประชาชนแต่ก็ต้องปรับตัวตามนโยบายรัฐบาล ซึ่งสมัยคณะราษฎรก็มีความพยายามปรับปรุงโครงสร้างสงฆ์ให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย จนมาถึงปัจจุบันที่ศาสนายังคงเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ไทย แต่ก็มีประเด็นถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาและบทบาทของพระสงฆ์ในการเมือง ความสัมพันธ์นี้

แสดงให้เห็นว่ารัฐไทยผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แต่ก็มีการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง เพื่อสร้างรัฐชาติ และคณะสงฆ์ก็มีบทบาทที่หลากหลาย ทั้งสนับสนุนและตรวจสอบอำนาจรัฐ

บริบทการเมืองหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557

สัดส่วนของผู้นำทางการเมืองมีพื้นฐานหรือภูมิหลังมาจากระบบราชการทั้งสิ้น นอกจากนี้สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (ทำหน้าที่แทนสภา) มีการแต่งตั้งข้าราชการทหาร ตำรวจ และฝ่ายพลเรือน ที่มีสัดส่วนมากกว่าตัวแทนภาคประชาชน และสมาชิกทั้งหมดล้วนมาจากการแต่งตั้งทั้งสิ้น นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดรัฐราชการ จะพบว่ากลุ่มผู้นำในระบบราชการที่สามารถควบคุมตัวแทนของประชาชนผ่านการออกนโนบายทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคม อันมีลักษณะเป็นรัฐราชการตามแนวคิดของ Fred W. Riggs การปิดกั้นการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและบทบาทของสถาบันในสังคมอื่น ๆ ทำให้ระบบราชการสามารถเข้ามาควบคุมการเมืองไทยผ่านการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ซึ่งมีการกำหนดบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2557 มาตรา 44 ซึ่งให้หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติมีอำนาจสั่งการระงับยับยั้งหรือกระทำการใด ๆ ได้ ไม่ว่าการกระทำนั้นจะมีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหารหรือในทางตุลาการ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำ รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่งหรือการกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญนี้และเป็นที่สุด จะพบว่าอำนาจพิเศษนี้ใช้เร่งรัดการดำเนินงานและออกนโยบาย โดยมีกลไกของระบบราชการสนับสนุนการทำงานของรัฐภายใต้รัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา อีกทั้งพบว่าจากกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างความชอบธรรมและสถาปนาองค์กรทางการเมืองรูปแบบใหม่ เป็นการประสานกำลังระหว่างผู้นำในระบบราชการ ทหาร และภาคธุรกิจ อันเป็นรัฐราชการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากการรวมกลุ่มกัน เพื่อสร้างความเป็นทางการให้กับรัฐราชการโดยได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ตามแนวคิดของ Douglass C. North จึงถือได้ว่าการสร้างความเป็นสถาบันให้แก่รัฐราชการทหาร โดยพยายามสร้างระบบการเมืองที่สามารถแก้ไขปัญหาความวุ่นวายที่เกิดขึ้น (นายธนบรรณ อู่ทองมาก, 2560)

ลักษณะเฉพาะและบทบาทของพระสงฆ์สายป่า

พระสงฆ์สายป่า (Forest Monks หรือ พระกรรมฐาน) มีที่มาจากคติการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยึดถือการบำเพ็ญสมณธรรมตามแบบอย่างพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกในสมัยพุทธกาล โดยเน้นการอยู่อาศัยในป่า การถือธุดงควัตร ความมักน้อย สันโดษ และการฝึกสมาธิภาวนา เพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้น มากกว่าการศึกษาพระปริยัติหรือบทบาททางพิธีกรรมในชุมชนเมือง ในบริบทสังคมไทยคติพระสงฆ์สายป่าปรากฏอย่างเด่นชัดตั้งแต่ช่วงปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) เนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมเอื้อต่อการดำรงชีวิตแบบนักบวชผู้สละโลก พัฒนาการสำคัญเกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งเป็นศิษย์เอกของพรพะอาจารย์เสาร์ กตนฺสีโล อาจารย์ใหญ่ของสายพระป่า ได้ฟื้นฟูการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและธุดงควัตรอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้เกิดเครือข่ายพระกรรมฐานสายป่าที่มีอิทธิพลสูงต่อพระพุทธศาสนาไทย ต่อมาพระสงฆ์สายป่าได้พัฒนาบทบาทจากกลุ่มนักบวชชายขอบสังคม ไปสู่การเป็นแหล่งความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมทางศีลธรรมของสังคมไทย โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐไทยใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างเอกภาพ

และอุดมการณ์ของชาติ อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้เป็นไปอย่างราบรื่นเสมอไป เนื่องจากวิถีปฏิบัติที่เน้นความอิสระ การธุดงค์ และการอยู่นอกโครงสร้างวัดเมือง มักก่อให้เกิดความตึงเครียดกับระบบการปกครองคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์ของรัฐ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับพระสงฆ์สายป่าในยุคหลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 เป็นภาพสะท้อนของโครงสร้างอำนาจทางการเมืองไทยร่วมสมัย ซึ่งรัฐมิได้ดำรงอยู่เพียงในมิติของสถาบันหรือกฎหมาย หากยังฝังตัวอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมและคติความเชื่อที่มีพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ความสัมพันธ์นี้จึงมีลักษณะทั้ง “พึ่งพา” และ “ควบคุม” ในเวลาเดียวกัน กล่าวคือรัฐต้องการใช้ทุนทางศาสนาของพระสงฆ์สายป่าเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง แต่ขณะเดียวกันก็หวั่นเกรงอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของกลุ่มสงฆ์ที่มีอิทธิพลทางวัฒนธรรมสูง จึงจำเป็นต้องสถาปนากลไกในการกำกับ ดูแล และจำกัดขอบเขตอำนาจของพวกเขาอย่างเป็นระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) ผ่านการใช้กลไกกฎหมาย มาตรการทางราชการ และการจัดวางอำนาจในมหาเถรสมาคม สะท้อนให้เห็นความตั้งใจของรัฐที่ต้องการควบคุมศาสนาในฐานะ “พื้นที่ผลิตซ้ำความชอบธรรม” ของระบอบอำนาจใหม่ และลดความเสี่ยงของการเกิดกลุ่มสงฆ์ที่อาจมีอิทธิพลทางการเมืองที่รัฐมิอาจควบคุมได้

พระสงฆ์สายป่า โดยเฉพาะสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ถือเป็นกลุ่มสงฆ์ที่มีทุนทางศาสนาสูงมากในวัฒนธรรมไทย เนื่องจากถูกมองว่าเป็นต้นแบบของพระผู้ปฏิบัติเคร่งครัด สละโลก และมีบารมีทางธรรมเหนือกว่าภิกษุเมือง พระสายป่ามักถูกทำให้เป็น “สัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์” และถูกนำไปใช้สร้างภาพความศักดิ์สิทธิ์ของชาติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557) ภาพลักษณ์ดังกล่าวทำให้พระสายป่ากลายเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับรัฐที่ต้องการสร้างความชอบธรรมเชิงศีลธรรมให้แก่ระบอบการปกครอง โดยเฉพาะในช่วงหลังรัฐประหารที่รัฐจำเป็นต้องเพิ่ม “ทุนศีลธรรม” เพื่อรองรับการใช้อำนาจนอกระบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังกล่าวมิใช่ความสัมพันธ์เชิงพิธีกรรมแบบดั้งเดิม หากแต่มีลักษณะเป็น “การต่อรองเชิงอำนาจ” ที่ทั้งสองฝ่ายต่างต้องรักษาฐานะของตน พระสงฆ์สายป่าซึ่งมีอำนาจเชิงสัญลักษณ์สูงสามารถต่อรองกับรัฐได้บางระดับ รัฐเองก็ต้องเลือกสนับสนุนวัดหรือพระสายป่าบางสายที่มีความใกล้ชิดหรือไม่เป็นภัยต่อเสถียรภาพของตน ขณะเดียวกันก็ใช้กลไกรัฐเพื่อจำกัดความเคลื่อนไหวของสงฆ์ที่อาจไม่สอดคล้องกับระเบียบรัฐตัวอย่างชัดเจนคือการบังคับใช้มาตรา 44 โดยให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) สามารถจัดการวัดต่าง ๆ ได้อย่างมีอำนาจมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อวัดที่อยู่นอกเครือข่ายสนับสนุนรัฐ (วรรณสิงห์ ประเสริฐกุล, 2562) พื้นที่ชนบทและป่าเขาเป็นฐานของพระสงฆ์สายป่าเป็นพื้นที่ที่รัฐต้องการควบคุมในมิติการปกครองเช่นกัน การขยายอำนาจรัฐเข้าสู่พื้นที่เหล่านี้ผ่านโครงการพัฒนา การจัดการป่าไม้ และนโยบายความมั่นคง มักต้องอาศัยความร่วมมือของวัดสายป่าในพื้นที่ ความสัมพันธ์จึงกลายเป็นการแลกเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง พระสงฆ์ได้รับการสนับสนุนเพื่อคงสถานภาพและพื้นที่ทางศาสนา ส่วนรัฐได้รับพันธมิตรเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยและเสถียรภาพทางการปกครอง พื้นที่วัดและชุมชนสายป่ามักถูกดึงเข้าไปเชื่อมโยงกับรัฐผ่านโครงการความมั่นคงและการจัดการทรัพยากร (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2560)

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่า

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับพระสงฆ์สายป่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองและโครงสร้างอำนาจของรัฐในแต่ละยุคสมัย โดยมิได้เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงการอุปถัมภ์ทางศาสนา หากแต่เป็นกระบวนการต่อรอง ควบคุม และพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างอำนาจทางโลกกับอำนาจเชิงศีลธรรม (Stanley Jeyaraja Tambiah, 1976) ในเชิงโครงสร้างรัฐไทยพยายามจัดระเบียบคณะสงฆ์ให้อยู่ภายใต้ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ผ่านกฎหมายคณะสงฆ์และสถาบันมหาเถรสมาคม ซึ่งสะท้อนแนวคิดรัฐสมัยใหม่ที่มุ่งควบคุมพื้นที่ทางศาสนาให้อยู่ในกรอบเดียวกับอำนาจรัฐ อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์สายป่าซึ่งยึดถือการปฏิบัติธุดงควัตร การอยู่นอกวัดเมือง และการปลีกตัวจากกิจกรรมทางโลก กลับดำรงอยู่ในฐานะ “ชายขอบ” ของโครงสร้างดังกล่าว ทำให้ในระยะหนึ่งถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ยากต่อการควบคุมและไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์รัฐชาติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2546)

ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์สายป่ากลับมีทุนทางศีลธรรมสูงจากภาพลักษณ์ของความบริสุทธิ์ ความสมถะ และการสืบทอดอุดมคติพุทธกาล ซึ่งสร้างความศรัทธาอย่างลึกซึ้งในหมู่ประชาชน ทุนเชิงสัญลักษณ์นี้ทำให้พระสายป่ามีอำนาจในเชิงวัฒนธรรมและจริยธรรมที่รัฐไม่อาจมองข้ามได้ โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐเผชิญวิกฤตความชอบธรรมทางการเมือง รัฐจึงมักเข้าไปผนวกรวมพระสงฆ์สายป่าเข้ากับอุดมการณ์หลักของชาติผ่านการยกย่องเชิดชู การอุปถัมภ์วัดป่า และการทำให้พระสายป่าบางรูปกลายเป็นสัญลักษณ์ของ “พุทธศาสนาบริสุทธิ์” ที่สนับสนุนความมั่นคงของรัฐ ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้เป็นไปในลักษณะฝ่ายเดียว พระสงฆ์สายป่ามิได้เป็นเพียงผู้ถูกควบคุมหรือครอบงำ หากแต่มีการต่อรองเชิงอำนาจผ่านการรักษาระยะห่างจากการเมืองโดยตรง การเน้นบทบาทด้านศีลธรรม และการวิพากษ์ทางอ้อมต่อวัตถุนิยม อำนาจรัฐ และความเสื่อมของสังคมเมือง การวางตัวเช่นนี้ทำให้พระสายป่าสามารถดำรงความชอบธรรมของตน โดยไม่ต้องเผชิญหน้ากับรัฐอย่างเปิดเผย แต่ขณะเดียวกันก็ยังรักษาพื้นที่อิสระทางอุดมการณ์ไว้ได้ในระดับหนึ่ง (สุพจน์ แจ้งเร็ว, 2548) ในยุคการเมืองร่วมสมัย โดยเฉพาะภายหลังการรัฐประหาร รัฐไทยมีแนวโน้มใช้พุทธศาสนาและพระสงฆ์ที่มีบารมีสูงเป็นเครื่องมือสร้างความสงบเรียบร้อยและความชอบธรรมเชิงศีลธรรมมากขึ้น พระสงฆ์สายป่าบางส่วนจึงถูกดึงเข้าสู่กระบวนการสร้างอุดมการณ์ของรัฐ ในขณะที่พระสายป่าบางกลุ่มยังคงเลือกดำรงตนอยู่นอกกระแสอำนาจดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของจุดยืนภายในสายป่าเอง (เกษียร เตชะพีระ, 2552) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่าเป็นความสัมพันธ์แบบ “พึ่งพา–ควบคุม–ต่อรอง” ที่ดำเนินไปภายใต้พลวัตของการเมืองและศาสนา เป็นความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและซับซ้อนกว่าที่ปรากฏในพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ภายนอก หากแต่เป็นโครงสร้างการต่อรองระหว่าง “อำนาจรัฐ” กับ “อำนาจศีลธรรม–อำนาจสัญลักษณ์” ที่ต่างฝ่ายต่างต้องการครอบครองเพื่อสร้างความหมาย ความชอบธรรม และการยืนยันสถานะของตนในระบอบอำนาจไทยร่วมสมัย

นับตั้งแต่การรัฐประหารปี 2557 เป็นต้นมา รัฐไทยภายใต้รัฐบาลทหารต้องเผชิญความเสี่ยงเชิงความชอบธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากลักษณะของอำนาจที่เกิดจากการยึดรัฐด้วยกำลัง การระงับเสรีภาพ และการตั้งรัฐบาลที่ไม่ผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ส่งผลให้รัฐจำเป็นต้องแสวงหาทุนความชอบธรรม

จากแหล่งอื่น ๆ ศาสนาพุทธในฐานะสถาบันที่เป็นแกนกลางถูกหยิบยกมาเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์สายป่าซึ่งมีสถานะทางศีลธรรมสูงกว่ากลุ่มสงฆ์ส่วนอื่น อีกทั้งยังมีภาพลักษณ์ที่ปราศจากข้อขัดแย้งทางการเมือง จึงสามารถถูกใช้เป็นฐานรองรับและกลบความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่มาพร้อมกับระบอบทหารได้อย่างมีนัยสำคัญ การใช้อำนาจของ คสช. ต่อสถาบันสงฆ์ปรากฏชัดเจนในหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นการใช้อำนาจตามมาตรา 44 เพื่อแต่งตั้งผู้บริหารระดับสูงของมหาเถรสมาคม การแทรกแซงกลไกการปกครองสงฆ์ การควบคุมการแสดงออกทางการเมืองของพระสงฆ์ และการตีกรอบพื้นที่ของวาทกรรมทางศาสนาให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ความมั่นคงของรัฐ การกระทำเหล่านี้ไม่ได้มีความหมายเพียงเพื่อจัดระเบียบสถาบันสงฆ์ แต่เป็นความพยายามของรัฐในการผูกขาดการตีความพุทธศาสนาและกำกับ “ความศักดิ์สิทธิ์” ให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่รัฐต้องการ รัฐต้องการพุทธศาสนาที่เรียบร้อย สงบ และมีวินัย เพื่อหล่อเลี้ยงวาทกรรมว่ารัฐทหารเป็นผู้สร้างความสงบและระเบียบให้แก่สังคมไทย ซึ่งเป็นโครงสร้างวาทกรรมที่ปรากฏอย่างต่อเนื่องผ่านสื่อของรัฐและพิธีกรรมทางศาสนาที่ผู้นำทหารเข้าร่วมเป็นประจำ

พระสงฆ์สายป่ามักได้รับการนับถือศรัทธาจากสถาบันกษัตริย์และประชาชน เนื่องจากวัตรปฏิบัติอันเข้มงวด ความสมถะ และแนวทางการดำรงตนที่ไม่ข้องเกี่ยวกับโลกียวิสัยมากนัก ยิ่งเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และน้ำหนักทางสัญลักษณ์ เมื่อเกิดการรัฐประหาร รัฐทหารจึงมองเห็นโอกาสในการเชื่อมโยงตนเองเข้ากับกลุ่มสงฆ์ที่มีบารมีและศรัทธาในวงกว้างเพื่อสร้าง “ทุนศักดิ์สิทธิ์” ใหม่ ที่สามารถทดแทนความชอบธรรมทางประชาธิปไตยที่ขาดหายไปในระบอบการเมืองหลังรัฐประหาร การเดินทางไปกราบนมัสการพระอาจารย์สายป่าของผู้นำทหาร การใช้คำสอนเรื่องวินัยและความสงบในสุนทรพจน์ทางการเมือง หรือการจัดงานศาสนาที่เน้นความเคร่งครัด ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสถาปนาความมั่นคงเชิงอุดมการณ์ผ่านการผูกโยงระบอบการปกครองเข้ากับสถาบันศาสนา พระสงฆ์สายป่ามีทุนศักดิ์สิทธิ์ที่รัฐต้องการ ส่วนรัฐมีอำนาจในการคุ้มครองพื้นที่ปฏิบัติธรรม วัดป่า และพื้นที่ป่าธรรมชาติ ที่ยังคงเป็นฐานที่ตั้งของวัตรปฏิบัติสายกรรมฐาน พระสงฆ์สายป่าบางรูปจึงยอมรับบทบาทที่รัฐต้องการในระดับหนึ่ง เพื่อให้สามารถทำงานทางธรรมได้อย่างไม่ถูกแทรกแซงโดยกลไกของรัฐหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เข้ามาคุกคามพื้นที่ป่า ขณะเดียวกัน พระสงฆ์สายป่าอีกจำนวนหนึ่งไม่ต้องการให้รัฐเข้ามาครอบงำการตีความพุทธศาสนา เนื่องจากมองว่าหน้าที่ของพระสงฆ์คือการดำรงพระวินัยและสั่งสอนธรรมะ มิใช่เป็นเครื่องมือของอุดมการณ์ทางการเมืองใด การเงียบสงัด การใช้สำนวนธรรมที่กล่าวถึงสัจธรรมโดยไม่ลงรายละเอียดทางโลก และการไม่ให้ความชอบธรรมทางสัญลักษณ์แก่รัฐโดยตรง อาจถือเป็นการต่อต้านแบบอ่อนหรือ “การต่อต้านเชิงสัญลักษณ์” ซึ่งมีความหมายในเชิงการปฏิเสธอำนาจของรัฐอย่างไม่เปิดเผย เมื่อพระสงฆ์บางรูปไม่ให้ความร่วมมือ รัฐก็หันไปใช้มาตรการกดดัน เช่น การใช้กฎหมายควบคุม การจำกัดเสรีภาพในการแสดงความเห็นของพระสงฆ์ และการสร้างวาทกรรมแบ่งแยกพระสงฆ์ออกเป็น “สงฆ์ที่ดี” กับ “สงฆ์ที่ไม่ดี” ตามกรอบที่รัฐต้องการ นอกจากนี้กระบวนการควบคุมสถาบันสงฆ์ผ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแก้ไข และการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จในการคัดเลือกผู้นำสงฆ์ระดับสูง ยังสะท้อนว่ารัฐต้องการสร้างแนวทางการบริหารคณะสงฆ์แบบรวมศูนย์มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการ

ครอบงำของรัฐก็มิได้สมบูรณ์แบบ ความศักดิ์สิทธิ์ที่สังคมมอบให้พระสงฆ์สายป่ามีความลึกซึ้งเกินกว่าที่รัฐจะใช้เป็นเครื่องมือได้อย่างไร้ข้อจำกัด

เมื่อนำปรากฏการณ์ดังกล่าวมาพิจารณาในบริบททฤษฎีรัฐ–ศาสนา สามารถเห็นได้ว่ารัฐไทยหลังรัฐประหารได้ใช้กลไกของ “รัฐนิยมทางศาสนา” (religious statism) เพื่อจัดการศาสนาให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการสร้างชาติและความมั่นคง ในขณะที่พระสงฆ์สายป่าซึ่งพัฒนารากฐานมาจากประสบการณ์ของความเป็นอิสระทางปฏิบัติกลับถูกดึงให้เข้ามาอยู่ในฐานะเครื่องมือของรัฐโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในขณะเดียวกันนั้นพระสงฆ์สายป่าก็สามารถรักษาความเป็นอิสระได้ในหลายระดับ ผ่านการสื่อสารธรรมะ การปฏิเสธการใช้อำนาจทางโลก และการยืนยันว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดคือการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น มิใช่การรับใช้โครงการทางการเมืองใด ๆ

ท้ายที่สุด ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยกับพระสงฆ์สายป่าหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 สามารถมองได้ว่าเป็นกระบวนการต่อรองที่ทั้งสองฝ่ายต่างต้องการทรัพยากรบางประการจากกัน รัฐต้องการทุนศักดิ์สิทธิ์เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรม ส่วนพระสงฆ์สายป่าต้องการพื้นที่ทางศาสนาและความคุ้มครองต่อแรงกดดันจากโครงสร้างรัฐ ความสัมพันธ์นี้จึงมิใช่ความสัมพันธ์แบบผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยพลวัต การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ และการกำหนดขอบเขตอำนาจซึ่งกันและกัน ผลลัพธ์คือภาพของรัฐไทยที่พยายามผูกขาดความหมายของพุทธศาสนา แต่ก็ต้องเผชิญกับข้อจำกัดจากความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่อาจควบคุมได้โดยเบ็ดเสร็จ และภาพของพระสงฆ์สายป่าที่แม้จะถูกดึงเข้าสู่โครงสร้างอำนาจรัฐ แต่ก็ยังคงความเป็นอิสระในระดับที่รัฐไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างสมบูรณ์ การวิเคราะห์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่าเป็นหนึ่งในพื้นที่สำคัญในการทำความเข้าใจรัฐไทยสมัยใหม่ อุดมการณ์ความมั่นคง และบทบาทของศาสนาในสังคมไทย

สรุป

ในมุมมองของผู้เขียนมองว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับพระสงฆ์สายป่าในยุคหลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 ไม่ควรถูกมองว่าเป็นความสัมพันธ์แบบรัฐ “ครอบงำหรือควบคุม” ศาสนาอย่างเด็ดขาด หากแต่เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาและต่อรองกันทางอุดมการณ์ ภายใต้บริบทที่รัฐประสบปัญหาความชอบธรรมทางการเมือง จำเป็นต้องแสวงหาแหล่งความชอบธรรมที่อยู่นอกกลไกประชาธิปไตยและพุทธศาสนาตามปกติ ซึ่งพระสงฆ์สายป่ามีภาพลักษณ์ของความบริสุทธิ์ สมถะ และห่างไกลการเมือง จึงกลายเป็นทรัพยากรทางศีลธรรมที่รัฐเลือกใช้ อย่างไรก็ตามการใช้ศาสนาในลักษณะนี้ไม่อาจควบคุมได้ทั้งหมด เพราะอำนาจของพระสงฆ์สายป่ามิได้ตั้งอยู่บนโครงสร้างรัฐ หากตั้งอยู่บนศรัทธาและการยอมรับทางสังคม ขณะเดียวกันพระสงฆ์สายป่าเองก็ไม่ได้อยู่ในสถานะ “ผู้ต่อต้านรัฐ” อย่างเปิดเผย ความเงียบ การวางตัวอยู่นอกการเมือง และการเน้นคำสอนเรื่องความสงบ การละวาง และศีลธรรม สามารถถูกตีความได้สองทาง คือทั้งในฐานะการสอดรับกับวาทกรรมของรัฐ และในฐานะการวิพากษ์วิจารย์อำนาจรัฐทางอ้อมโดยไม่เผชิญหน้า ความคลุมเครือนี้เองคือพื้นที่ของการต่อรองทางอุดมการณ์ พระสงฆ์สายป่าไม่ได้เป็นเพียง “เครื่องมือของรัฐ” แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นพลังอิสระจากโครงสร้างอำนาจรัฐอย่างสิ้นเชิง หากแต่ดำรงอยู่ในสถานะระหว่างการถูก

ดึงเข้าไปใช้กับการรักษาอัตลักษณ์ทางศีลธรรมของตนเอง ความสัมพันธ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของอำนาจรัฐในการครอบงำพื้นที่ศาสนา และในขณะเดียวกันก็เผยให้เห็นบทบาทของศาสนาในฐานะพื้นที่การเมืองเชิงสัญลักษณ์ที่ยังคงทรงพลังในสังคมไทยร่วมสมัย

เอกสารอ้างอิง

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). แนวคิดเศรษฐกิจการเมืองไทย. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). การเมืองไทยสมัยใหม่. มติชน.

ปลื้ม โชติษฐยางกูร. (2550). กฎหมายตราสามดวง. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พุทธธรรม. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เกษียร เตชะพีระ. (2552). การเมืองไทยร่วมสมัย. สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.

สุพจน์ แจ้งเร็ว. (2548). พระสงฆ์กับสังคมไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2560). ศาสนากับการเมืองไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณสิงห์ ประเสริฐกุล. (2562). การเมือง ศาสนา และอำนาจ. สำนักพิมพ์มติชน.

ธนบรรณ อู่ทองมาก. (2560). รัฐราชการไทยในบริบทการเมืองร่วมสมัย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Tambiah, S. J. (1976). World conqueror and world renouncer: A study of Buddhism and polity in Thailand. Cambridge University Press.